



Demokratik Təsəlatlar və İnsan Hüquqları Bürosu

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

PREZİDENT SEÇKİLƏRİ

15 oktyabr 2008-ci il

ATƏT/DTHİB Seçki Müşahidə Missiyasının Yekun Hesabatı



Varşava
15 dekabr 2008-ci il

MÜNDƏRİCAT

I.	İCRAÇI İCMAL.....	1
II.	GİRİŞ VƏ TƏŞƏKKÜRLƏR.....	4
III.	SİYASİ KONTEKST.....	5
IV.	HÜQUQİ ÇƏRÇİVƏ VƏ SEÇKİ SİSTEMİ.....	5
V.	SEÇKİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ.....	8
VI.	SEÇİCİ QEYDİYYATI.....	11
VII.	NAMİZƏDLƏRİN QEYDİYYATI.....	12
VIII.	SEÇKİ KAMPANIYASI.....	13
IX.	MEDIA.....	15
	A. TARIXÇƏ.....	15
	B. MEDIA ÜÇÜN HÜQUQİ ÇƏRÇİVƏ.....	16
	C. ATƏT/DTHİB SMM-NİN MEDIA MONITORINQI.....	16
X.	ƏRİZƏ VƏ ŞİKAYƏTLƏR.....	18
	A. ÜMUMİ TƏSVİR.....	18
	B. MEDIAYA DAİR ƏRİZƏ VƏ ŞİKAYƏTLƏR.....	19
XI.	QADINLARIN İŞTİRAKI.....	20
XII.	MİLLİ AZLIQLARIN İŞTİRAKI.....	20
XIII.	YERLİ MÜŞAHİDƏÇİLƏR.....	21
XIV.	SEÇKİ GÜNÜ.....	22
	A. AÇILIŞ VƏ SƏSVERMƏ PROSEDURLARI.....	22
	B. HESABLAMA PROSEDURLARI.....	24
XV.	SƏSVERMƏ NƏTİCƏLƏRİNİN ÜMUMİLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ SEÇKİ NƏTİCƏLƏRİNİN ELANI	25
XVI.	SEÇKİDƏN SONRA SİYASİ HADİSƏLƏR.....	26
XVII.	TÖVSIYƏLƏR.....	26
	A. ÜMUMİ TƏSVİR.....	27
	B. HÜQUQİ ÇƏRÇİVƏ.....	27
	C. SEÇKİLƏRİN İDARƏ EDİLMƏSİ.....	27
	D. SEÇİCİ QEYDİYYATI.....	28
	E. NAMİZƏDLƏRİN QEYDİYYATI.....	28
	F. SEÇKİ KAMPANIYASI.....	28
	G. MEDIA.....	28
	H. ƏRİZƏ VƏ ŞİKAYƏTLƏR.....	29
	I. YERLİ MÜŞAHİDƏÇİLƏR.....	29
	J. SƏSVERMƏ, HESABLAMA VƏ NƏTİCƏLƏRİN ÜMUMİLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ ELANI.....	29
	ƏLAVƏ: SEÇKİ NƏTİCƏLƏRİ.....	31
	ATƏT/DTHİB HAQQINDA.....	32

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
PREZİDENT SEÇKİLƏRİ
15 oktyabr 2008-ci il

ATƏT/DTHİB-nin Seçki Müşahidəsi Missiyasının Yekun Hesabatı¹

I. İCRAÇI İCMAL

15 oktyabr 2008-ci ildə keçirilən prezident seçkilərini müşahidə etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası hökumətinin göndərdiyi dəvət əsasında, ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu (ATƏT/DTHİB) 2008-ci ilin sentyabrın 1-də Azərbaycanda Seçkiləri Müşahidə Missiyasını (SMM-ni) təşkil etmişdir. ATƏT/DTHİB-in SMM-i seçki prosesinin ATƏT öhdəliklərinə və demokratik seçkiyə aid digər standartlara, eyni zamanda yerli qanunvericiliyə uyğunluğunu qiymətləndirmişdir. Seçki gününün müşahidə edilməsi məqsədilə ATƏT/DTHİB-in SMM-i Avropa Şurası Parlament Assambleyası və Avropa Parlamentinin nümayəndə heyətləri ilə birgə səylər səfərbər etmişdir.

Prezident seçkiləri ATƏT qarşısında götürülmüş öhdəliklərə və digər beynəlxalq standartlara doğru, xüsusən də seçkinin idarə edilməsinə aid bəzi texniki aspektlər sahəsində xeyli irəliləyişi nümayiş etdirsə də, seçki prosesi ATƏT qarşısında götürülmüş bəzi öhdəliklərə cavab verməmişdir.

Seçkilər dinc mühitdə keçmiş, lakin sağlam rəqabətin çatışmaması, kifayət qədər fəal siyasi müzakirələrin olmaması, eləcə də məhdud media mühiti ilə xarakterizə olmuş və beləliklə, mənalı və plüralist demokratik seçkilər üçün zəruri olan prinsiplərin bəzilərini əks etdirməmişdir. Əfsuslar olsun ki, bir sıra müxalifət partiyaları münasibət və fikir ifadəsinə bərabər imkanlara qoyulan uzun müddətli maneələri əsas gətirərək, seçkilərdə iştirak etməmək qərarını vermiş və beləliklə, elektoratın qüvənlü seçim etmək miqyası daha da məhdudlaşmışdır.

Hakimiyyət orqanları bütün namizədlər üçün daha bərabər şəraitin yaradılması üçün müəyyən səylər göstərsə də, hazırkı prezidentin elektron mediada üstünlüklə nümayiş etdirilməsi, eləcə də hakim partiyanın rəsmi strukturlarla birgə çıxış etməsi halları bərabər yarışmanın yaradılmasına xidmət etməmişdir. Hazırkı prezident digər namizədlərə daha çox imkan yaratmaq arzusunu bildirərək, şəxsən seçki kampaniyasında iştirak etməmək qərarını verdi. Az ictimai dəstək əldə etmiş digər namizədlər seçicilərə alternativ fikirləri effektiv şəkildə təqdim etmək üçün milli səviyyədə kampaniya aparmaq strukturlarına malik deyildilər.

Ümumiyyətlə, seçki məəcəlləsi demokratik seçkilərin keçirilməsi üçün daha əlverişli ola bilərdi; lakin, bu tam layıqınca yerinə yetirildiyi təqdirdə baş verə bilər və bu şərti nəzərə alaraq, bəzi gözəçarpan çatışmazlıqlar hələ də həll olunmalıdır. Sonuncu dəfə, məəcəlləyə dəyişikliklər 2008-ci ilin iyun ayında edilmişdir. Həmin dəyişikliklər ATƏT/DTHİB və Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının əvvəllər irəli sürdüyü bir sıra tövsiyələri nəzərə alsa da, digər tövsiyələr yalnız qismən əks olunmuş və yaxud ümumiyyətlə, kənar qalmışdır, baxmayaraq ki, hakimiyyət orqanları ilə həmin təsisatlar arasında geniş müzakirələr aparılmışdır. Sərbəst Toplaşmaq Azadlığı haqqında qanuna edilən yeni dəyişikliklər 2008-ci ilin may ayında qəbul edilmişdir. Bu qanunun beynəlxalq standartlara uyğun olmasını hesab etmək olar, lakin qanun Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti tərəfindən məhdudlaşdırılmış formada sərth edilmiş və icra olunmuşdur.

¹ Bu hesabatın azərbaycan dilində variantı mövcuddur, lakin onun ingilis variantı yeganə rəsmi variant kimi qalır.

Seçkilər Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK), 125 dairə seçki komissiyası (DSK) və 5300-dən artıq məntəqə seçki komissiyası (MnSK) tərəfindən idarə edilmişdir. Seçki komissiyalarının tərkibini formalaşdıran mövcud düstur bütün komissiyalarda və sədr vəzifələrində hakim partiya *de facto* çoxluğu təmin etmişdir.

Bütövlükdə, seçkiyə hazırlıq işi hüquqi vaxt çərçivəsinə uyğun olaraq maneəsiz keçmişdir. MSK qayda və təlimatların tərtib edilməsində fəal olmuş, seçicinin əhatəli maarifləndirilməsini təşkil etmiş və seçki işçilərinə təlimlərin keçirilməsində mühüm səylər göstərmişdir. MSK media və müşahidəçilərinin iştirakı ilə mütəmadi iclaslar keçirmiş, öz qərar və təlimatlarını rəsmi internet sahifəsinə dərhal çıxarmışdır.

Şəffaflığı gücləndirmək və saxtakarlığın qarşısını almaq məqsədilə bəyan edilmiş səylər çərçivəsində bir sıra seçki məntəqələrində veb kameralar quraşdırılmışdır. Qeyri-adi görünən hallardan ibarət idi ki, həmin kameraların quraşdırılması MSK-nın quraşdırılma və onlardan istifadəyə aid müvafiq təlimatının verilməsindən öncə həyata keçirilmişdir. Hərbi hissələrdə seçki məntəqələrinin yaradılması qanunda göstərildiyi kimi xüsusi formada deyil, həmişəki qaydada tətbiq edilmiş və beləliklə, hərbiçilərin səsverməsi seçki orqanlarının tam nəzarətində olmamışdır.

Seçici siyahıları qanunla göstərilən vaxt çərçivəsinə uyğun olaraq ictimaiyyətin nəzarətinə çıxarılmışdır. MSK seçicilərin öz adlarının yoxlanılmasını mümkün etmək məqsədilə siyahıları həmçinin öz internet sahifəsində yerləşdirmiş və qaynar telefon xətti qurmuşdur. Seçici siyahıları ilə əlaqədar gözəçarpan problemlər haqqında məlumat daxil olmamışdır. Buna baxmayaraq MnSK-lar tərəfindən təsdiqləmədən sonra təxminən 224000 seçicinin qeydə alınması həmin siyahıların dəqiqliyini təkmilləşdirmək üçün əlavə səylərə ehtiyac olduğunu nümayiş etdirə bilər.

MSK Prezidentliyə yeddi namizədi qeydə almışdır. Seçki məəcəlləsinə edilmiş ən son əlavələrə görə, tələb olunan seçici imzalarının sayı 45000-dən 40000-ə qədər azaldılmışdır, lakin gələcək namizədlər üçün imzalar əvəzinə maliyyə depozitini qoymaq imkanı da aradan qaldırılmışdır. İki mümkün namizədin qeydiyyatı toplanılmış seçici imzalarının müəyyən hissəsinin etibarsız olması səbəbi ilə rədd edilmişdir.

Ümumiyyətlə, seçki kampaniyası zəif keçirilmiş, məhdud ictimai maraq doğurmuş və siyasi debatların aydın şəkildə çatışmaması ilə xarakterizə olmuşdur. Namizədlərə böyük maneələr olmadan öz mesajlarını çatdırmaq imkanının verilməsinə baxmayaraq, bəzi rayonlarda hakim YAP fəaliyyətindən başqa digər seçki kampaniyası pərakəndə aparılmış və ya ümumiyyətlə aparılmamışdır. Prezident çox sayda yeni infrastruktur obyektlərin açılış mərasimində iştirak edərək, özünün rəsmi vəzifəsində ölkənin bir çox yerlərinə səfər etmişdir. Həmin səfərlər hazırkı prezidentin rəsmi fəaliyyəti ilə onun kampaniyası arasında fərqi azaldaraq, kütləvi informasiya vasitələrində geniş şəkildə işıqlandırılmışdır.

Dövlət və yerli hakimiyyət orqanlarının seçki prosesinə müdaxiləsi halları əvvəlki seçkilərlə müqayisədə daha az olmuşdur. Buna baxmayaraq, bəzi yerlərdə, rəsmi qurumların hakim partiya ilə sıx işləməyə müşahidə olunurdu. Bəzi hallarda, məktəblər bağlanırdı ki, tələbələr və müəllimlər YAP-ın mitinqlərinə getsin və bir sıra şəxslər YAP-ın mitinqlərində iştirak etməyə məcbur edilirdi. ATƏT/DTHİB-in SMM-i yerli hakimiyyət orqanları və ya seçki komissiyalarının nəzarəti altında olan və bəzi hallarda YAP-a birbaşa bağlılığı ilə seçilən, eləcə də səsvermə nəticələrinin artırılmasına görə cavabdeh bilinən, əsasən eyni iş yerlərində və ya təsisatlarda çalışan şəxslərdən ibarət iyerarxik şəbəkələrin mövcudluğunu

təsdiqləmişdir. Narahatlıq doğuran odur ki, bəzi seçicilər mitinqlərdə və yaxud səsvermədə iştirak etmək üçün təzyiqlərə məruz qalmışlar və bu baxımdan, azad seçim etmiş olmaya bilərlər.

Azərbaycanda geniş miqyasda fəaliyyət göstərən medianın mövcudluğuna baxmayaraq, son illər ərzində medianın ümumi mühiti, xüsusən də medianın müstəqilliyi və yayım sektorunda plüralizmin çatışmaması səbəbindən, pisləşib. Seçki məəcəlləsində İctimai TV və digər dövlət tərəfindən maliyyələşən media qurumlarında ödənişsiz efir vaxtının və yerin ayrılması göstərilə də, son dəyişikliklər bərabər kampaniya şəraitinin təmin edilməsində dövlətin maliyyələşdirdiyi AzTV-nin hüquqi öhdəliyini ləğv etmiş, bu kanalda hər hansı formada kampaniyanın aparılmasını qadağan etmişdir.

ATƏT/DTHİB media monitorinqinə uyğun olaraq, müşahidə edilmiş TV kanallarının əksəriyyətində yayımlanan xəbərlərdə həm seçki-qabağı kampaniyası zamanı, həm sonrakı dövrdə tarazlıq çatışmırdı. Belə ki, müvafiq verilişlərin əsas hissəsi hazırkı Prezident və hakimiyyət orqanlarına həsr olunurdu. Kampaniya rəsmən başlandıqdan sonra, İctimai TV Prezidentin apardığı fəaliyyətin xəbərlər verilişində işıqlandırılmasını məhdudlaşdırmaq üçün səylər göstərmiş, lakin yenə də, ölkə başçısına ayrılan efir vaxtı bütün digər namizədlərə ümumilikdə ayrılan vaxtdan üç dəfə çox idi. Televiziya mediası kampaniya və ya siyasi məsələlərə deyil, daha çox texniki prosedurların işıqlandırılmasına meyilli idilər.

Seçki komissiyaları və məhkəmələrə az sayda ərizə və şikayətlər təqdim edilmişdir. Seçki məəcəlləsinə edilmiş son dəyişikliklərdə ərizə və şikayətlər mexanizminə gözəçarpan yeniliklər, o cümlədən MSK və DSK-larda ekspert qruplarının yaradılması edilsə də, şikayətlərin az olması mexanizminin nə dərəcədə təsirli olmasının tam qiymətləndirilməsini aparmağı mümkünsüz etmişdir. Ekspert qruplarının tərkibi və şikayətlərin əksər hissəsinə MSK səviyyəsində media qrupu tərəfindən baxılması həmin qrupların faydası və effektivliyini azaltmışdır. MSK və məhkəmələrin bir çox qərarları tam hüquqi arqumentlərlə əsaslanmamışdır.

Böyük sayda yerli bitərəf və partiyalardan müşahidəçilər MSK və DSK-ların akkreditasiyasından keçmişlər. Seçki müşahidəçilərin akkreditasiyası əsasən əhatəli olsa da, ən böyük və təcrübəli müşahidəçi QHT-lərdən biri – Seçki Monitorinq Mərkəzinin qeydiyyatı hakimiyyət orqanların vəsatəti əsasında ləğv edilmişdir. Həmin qrupdan olan müşahidəçilərin fərdi qaydada qeydiyyatdan keçə bilmələrinə baxmayaraq, onların bəziləri müşahidəçilik səylərindən əl çəkmək təzyiqi ilə üzləşmişlər.

Seçki günü sakit və dinc keçmişdir və MSK-nın verdiyi məlumata görə seçicilərin 75 faizdən çoxu səsvermədə iştirak etmişdir. Ümumilikdə, səsvermə prosesi müsbət qiymətləndirilib, baxmıyaraq ki, bir sıra bölgələrdə fərqlər müşahidə olunmuşdur. Lakin, mühüm prosedural çatışmazlıqlar, xüsusən də, təkrar səsvermə hallarının qarşısının alınmasında qeyd olunmuşdur. Xeyli sayda seçki məntəqələrində seçicilər qrup şəkilində səs vermiş və ya hər dəfə öz seçki bülletenlərini məxfi qeyd etmirdilər. Bəzi hallarda, ciddi qanun pozuntularının əlamətləri müşahidə edilmişdir, o cümlədən seçki qanunsuzluqların göstəriciləri olan seçki qutusunun doldurulması və seçici siyahılarında aydın şəkildə oxşar imzaların olması halları.

Səslərin hesablanması müşahidə olunmuş bir çox mühüm prosedural çatışmazlıqlar, o cümlədən adi razılaşdırma prosedurlarına əməl edilməməsi halların mövcudluğuna görə, o qədər də müsbət qiymətləndirilməmişdir. Seçici siyahıları, nəticələr və protokolların saxtalaşdırılması ayrı-ayrı hallarda müşahidə edilmiş, o cümlədən açıq manipulyasiya kimi bəzi hallar mövcud olmuşdur. Bir çox MnSK-ları nəticələr haqqında protokolların

doldurulmasında problemlərlə üzləşmiş və bir çox hallarda onları ictimaiyyətin nəzərinə çıxara bilməmişlər. Müşahidəçilərə ümumi qaydada nəticə protokolların nüsxələri verilmişdir.

MnSK-larda nəticələrin ümumiləşdirilməsi prosesi, xüsusən də şəffaflıq və vaxt çərçivəsi baxımından həmçinin tənqidi şəkildə qiymətləndirilmişdir. Bir sıra ATƏT/DTHİB və yerli müşahidəçilər müşahidəçilik zamanı məhdudiyətlərlə rastlaşmışlar. Müsbət addım olaraq, MSK seçki gecəsində özünün internet sahifəsində məntəqələr üzrə ilkin seçki nəticələrini nümayiş etdirməyə başlamışdır və sonradan onları yeniləşdirirdi. Seçki məntəqələri səviyyəsində nəticələr haqqında protokolların geniş şəkildə paylanması ilə yanaşı, təfərrüatlı ilkin nəticələrin operativ açıqlanması gözəçarpan şəffaflıq ölçüsü kimi hesab edilir.

Hazırkı hesabat Azərbaycan Respublikasının hakimiyyət orqanlarının nəzərəsinə bir sıra tövsiyələri təqdim edir. ATƏT/DTHİB seçkilərin ATƏT qarşısında götürülən öhdəliklərinə uyğun şəkildə keçirilməsi məqsədilə Azərbaycanın hakimiyyət orqanları və vətəndaş cəmiyyətinin göstərdiyi səyləri dəstəkləməkdə hazır olaraq qalır.

II. GİRİŞ VƏ TƏŞƏKKÜRLƏR

15 oktyabr 2008-ci ildə keçirilən prezident seçkilərini müşahidə etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası hökumətinin göndərdiyi dəvət əsasında, ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu (ATƏT/DTHİB) 2008-ci ilin sentyabrın 1-də Azərbaycanda Seçkiləri Müşahidə Missiyasını (SMM-ni) təşkil etmişdir. ATƏT/DTHİB-in SMM-nə səfir Boris Frlets (Sloveniya) rəhbərlik etmişdir. Missiya 12 əsas heyət üzvündən və ATƏT-ə üzv olan 23 iştirakçı dövlətlərdən olan 28 uzun müddətli müşahidəçilərdən (UMM-lər) ibarət olmuşdur. ATƏT/DTHİB-in SMM-i Bakıda yerləşirdi, onun UMM-ləri isə, missiyanın tam müddəti ərzində on regionu əhatə edən şəhərlərdə çalışırdılar. ATƏT/DTHİB-in SMM-nin işi ATƏT-in iştirakçı dövlətlərindən ezam olunmuş 349 qısa müddətli müşahidəçilərin (QMM-lərin) seçki gününə az qalmış müddətdə ölkəyə gəlməsi ilə gücləndirilmişdir.

Seçki gününün müşahidə edilməsi məqsədilə ATƏT/DTHİB-in SMM-i Avropa Şurası Parlament Assambleyası (AŞPA) və Avropa Parlamentinin nümayəndə heyətləri ilə birgə Beynəlxalq Seçki Müşahidəsi Missiyasının (BSMM-in) formalaşdırılması üçün səylər göstərmişlər. Cənab Andres Herkel AŞPA-nın nümayəndə heyətinə, xanım Marie Anne Isler Béguin isə, Avropa Parlamentinin nümayəndə heyətinə başçılıq etmişlər.

Seçki günü, BSMM-sı Azərbaycanda 5326 seçki məntəqəsindən təxminən 1500-də səsverməni, 134 seçki məntəqəsinin açılmasını və 177 seçki məntəqəsində səsli hesablanmasını müşahidə etmiş ATƏT-ə üzv olan 43 iştirakçı dövlətdən təqribən 440 müşahidəçini yerlərə ezam etmişdir. BSMM 125 DSK-dan 124-də seçki materialların təhvil verilməsi və həmçinin nəticələrin ümumiləşdirilməsini müşahidə etmişdir. ATƏT/DTHİB-in SMM-i seçkidən sonrakı prosesi izləmək məqsədilə Azərbaycanda oktyabrın 25-nə qədər qalmışdır.

ATƏT/DTHİB-in SMM-i seçki prosesinin ATƏT qarşısında götürülən öhdəliklərə və demokratik seçkiyə aid digər standartlara, o cümlədən yerli qanunvericiliyə uyğunluğunu qiymətləndirmişdir. Hazırkı yekun hesabat 2008-ci il oktyabrın 16-da mətbuat konfransında təqdim edilmiş İlkin Faktlar və Nəticələr barədə Hesabatdan sonra işıq üzü görür və ATƏT/DTHİB-in internet sahifəsində yerləşdirilib (www.osce.org/odihr).

ATƏT/DTHİB-in SMM-i Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi, Mərkəzi Seçki Komissiyası, Prezident Administrasiyası, digər hakimiyyət orqanları, siyasi partiyalar, media

təşkilatları və Azərbaycanın bütöv vətəndaş cəmiyyətinə göstərdikləri əməkdaşlığına görə minnətdarlığını bildirir. SMM öz missiyası zamanı Bakıdakı ATƏT Ofisi, ATƏT-ə üzv olan dövlətlərin diplomatik missiyaları və rezident beynəlxalq təşkilatlara əməkdaşlıq etdiyinə görə həmçinin təşəkkürünü bildirir.

III. SİYASİ KONTEKST

Konstitusiyaya müddəalarına uyğun olaraq, Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK) 2008-ci il iyulun 30-da prezident seçkilərinin 2008-ci il oktyabrın 15-də keçiriləcəyini elan etmişdir. Bu seçkilər 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyaya əsasında keçirilən üçüncü prezident seçkiləri idi. Hazırkı Prezident İlham Əliyev, hakim Yeni Azərbaycan Partiyasının (YAP-ın) namizədi 2003-cü ildə səsərlərin 77% çoxluğu ilə ilk dəfə bu vəzifəyə seçilmişdir.

Azərbaycanda rəsmən 40-dan çox partiya qeydiyyatdan keçmişdir. Hakim YAP ən inkişaf etmiş partiyadır. Onun yaxşı təşkil olunmuş strukturları və çox sayda üzvləri var (partiya rəsmilərinin bildirdiyinə görə, üzvlərin sayı təxminən 450000 nəfərdir). Bu partiya ölkənin siyasi həyatında aydın şəkildə öz dominantlığı ilə seçilir və hazırda, Parlamentdə 125 yerdən 64-ü tutur.

2005-ci ildə parlament seçkilərindən sonra bir sıra müxalifət partiyaları geniş şəkildə saxtalaşdırmaların olduğunu iddia etmiş və seçki günündən sonra etiraz aksiyaları təşkil etmişlər. 2005-ci il seçkilərdən etibarən hökumət ilə müxalifətin həmin hissəsi arasında dialoqu bir sıra cəhdlərə və vasitəçilik səylərinə baxmayaraq, demək olar ki, mövcud olmamışdır. Seçki məcəlləsinə edilən son əlavələr, xüsusən də, rəsmi kampaniya müddətinin azaldılması, eləcə də seçki komissiyalarının tərkibinin dəyişməz olaraq qalması faktı həmin müxalifət partiyaları tərəfindən kəskin olaraq tənqid edilmişdir. Bundan əlavə, əsas azadlıqların kütləvi şəkildə pisləşməsi və əhəmiyyətli seçki prosesinin aparılması üçün ədalətli şəraitlərin olmamasını səbəb kimi gətirərək, müxalifətin bu hissəsi avqustda bəyan etmişdir ki, prezident seçkilərini boykot edəcəkdir.

Həmin partiyalardan üçü – Müsavat Partiyası, Xalq Cəbhəsi Partiyası və Liberal Partiya – “Demokratik Qüvvələrin Birləşmiş Cəbhəsi” adlı qeyri-formal ittifaq adı altında Azərbaycan Naminə İctimai Forum və Vətəndaş və İnkişaf Partiyası ilə səylərini birləşdirmişlər. Bu qrup seçicilərə müraciət edərək, onları səsvermədə iştirak etməməyə çağırmışdır. Bir neçə digər partiyalar qarşıdan gələn seçkilərdə iştirak etməyəcəklərini bəyan etmiş, lakin “boykot” sözündən istifadə etməmişlər.

Özlərini “konstruktiv müxalifətin” nümayəndələri kimi təqdim edən digər bir neçə partiyalar da var. Həmin partiyalardan beşi bu seçkidə namizədlərini irəli sürmüşdür (bax VII fəsilə. Namizədlərin qeydiyyatı); həmin beş partiyanın ümumilikdə parlamentdə üç üzvü var.²

Seçkilər Ermənistanla davam edən münaqişə və Azərbaycan ərazisinin gözəçarpan hissəsinin işğalı şəraitində keçirilmişdir. Bu vəziyyət böyük sayda məcburi köçkünlərin (MK-ların) yaranmasına səbəb olmuşdur və seçkinin idarə edilməsində əlavə çətinlik yaratmışdır.

IV. HÜQUQİ ÇƏRÇİVƏ VƏ SEÇKİ SİSTEMİ

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası dövləti qanunun aliliyinə və hakimiyyətlərin bölgüsü prinsipinə söykənən demokratik, dünyəvi respublika kimi müəyyən edir. İcraedici

² Ümid Partiyası, Azərbaycan Birləşmiş Xalq Cəbhəsi Partiyası və Böyük Quruluş Partiyası.

hakimiyyətin rəhbəri hesab olunan Prezident beş illik müddətə ümumxalq səsverməsi yolu ilə seçilir və ardıcılıq olaraq iki müddətdən çox bu vəzifəyə seçilə bilməz. Prezident verilmiş səslərin tam çoxluğu ilə seçilir; əgər namizədlərdən heç biri verilmiş səslərin yarısından çoxunu toplaya bilmirsə, onda iki ən çox səs toplamış namizəd arasında səsvermənin ikinci mərhələsi keçirilir.

Prezident seçkilərinin elan edilməsinə az qalmış vaxtda iki qanuna mühüm dəyişikliklər edilmişdir: ölkədə bütün seçkilər və referendumun aparılmasını tənzimləyən seçki məəcəlləsinə əlavələr edilmiş və Sərbəst Toplaşmaq Azadlığı haqqında yeni qanun qəbul edilmişdir.

Bəzi gözəçarpan çatışmazlıqlar hələ də öz həllini gözlədiyi halda, ümumiyyətlə, seçki məəcəlləsi demokratik seçkilərin keçirilməsi üçün daha əlverişli ola bilərdi; lakin, bu tam layıqınca yerinə yetirildiyi təqdirdə baş verə bilər. İlk dəfə 2003-cü ildə qəbul edilmiş məəcəlləyə həmin vaxtdan etibarən bir neçə dəfə dəyişikliklər edilmiş və ən sonuncu dəyişiklik 2008-ci ilin iyununda baş vermişdir. 2008-ci ilin əlavələri ATƏT/DTHİB və Avropa Şurasının Qanun yolu ilə Demokratiya naminə Avropa Komissiyası (Venesiya Komissiyası) ilə birgə qiymətləndirilmişdir.³ Ən son əlavələrin bəziləri ATƏT/DTHİB və Venesiya Komissiyasının tövsiyələrini, o cümlədən dövlət qurumları və yerli icra hakimiyyəti orqanların rəsmiləri tərəfindən seçki prosesinə qanunsuz müdaxilələrin aydın şəkildə qadağan edilməsi, seçici siyahıların hazırlanmasına şəffaflığı artırılması, bir neçə dəfə səsvermənin qarşısını almaq məqsədilə seçicilərin barmaqlarının mürəkkəbə batırılması kimi məsləhətlərini nəzərə almışdır.

Bununla belə, hakimiyyət orqanları ilə ATƏT/DTHİB və Venesiya Komissiyası arasında geniş müzakirələrin aparılmasına baxmayaraq, ATƏT/DTHİB və Venesiya Komissiyası tərəfindən verilmiş əvvəlki tövsiyələrin bəziləri nəzərə alınmamış və ya qismən nəzərə alınmışdır. Nəzərə alınmasını gözləyən əvvəlki tövsiyələr arasında seçki komissiyalarının tərkibinin düsturuna yenidən baxılması təşəbbüsünü qeyd etmək olar, hansıki bütün seçki iştirakçılarının etimadını doğruldacaq. Hazırkı düstur hökumətyönlü qüvvələrin hər bir seçki komissiyasında həlledici çoxluğunu effektiv şəkildə təmin edir. Bundan əlavə, seçki məəcəlləsində bildirilir ki, hər bir komissiyanın sədri parlament çoxluğunu, yəni hakim partiyayı təmsil edir.⁴

Prezidentliyə namizədlərin qeydiyyatı üçün tələb olunan. Tələb olunan seçici imzalarının sayı 45000-dən 40000-ə qədər azaldılmışdır, lakin seçici bir nəfərdən çox namizədləyə iddialı olana imza verə bilməz. Həmçinin gələcək namizədlər üçün imzalar əvəzinə maliyyə depozitini qoymaq imkanı aradan qaldırılmışdır. Hazırkı seçkilərdə, iki iddialı namizəd⁵ qanuni imzaların sayının kifayət qədər olmaması səbəbindən qeydiyyatdan alınmamışlar.

Ərizə və şikayətlər sisteminə aid əvvəlki narahatlığın aradan qaldırılmasına yönəlmiş əlavələrin bir hissəsi şikayətlər və iddiaların baxılmasında komissiyalara yardım göstərmək və məsləhət vermək məqsədilə MSK və DSK-larda “ekspert qrupların”-nın yaradılması ilə bağlı idi. Ekspert qrupları öz işində fakt araşdırıcı səlahiyyətləri əsasında mübahisələri həll etmək

³ Venesiya Komissiyası və ATƏT / DTHİB-nin 1 iyun 2004-cü il tarixli “Azərbaycan Respublikasında Seçki Qanunu və Seçkinin keçirilməsinə dair birgə tövsiyələrinə” (CDL-AD(2004) 016rev) və 16 iyun 2008-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə Əlavələr və Dəyişikliklər haqqında Qanun Layihəsi ilə bağlı Birgə Rəy” (CDL-AD(2008) 011) sənədinə bax. Sənədlərlə aşağıdakı internet səhifədə tanış olmaq olar: www.osce.org/odihr-elections/13447.html

⁴ Seçki məəcəlləsi, 19.3 maddə.

⁵ Cənab Əli Ağəvli və cənab Mais Güləliyev.

rolunda seçki komissiyaların ümumi fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmişdir. MSK daxilində ekspert qrupu doqquz üzvdən, DSK-larda isə, üç üzvdən ibarət olmuşdur.

Ekspertlərin seçilməsinə aid qaydalar və meyarlar məcəllədə əks olunmayıb və beləliklə, MSK-nın səlahiyyəti çərçivəsində həyata keçirilir. Məcəllədə yalnız həmin qrupların üzvü kimi hüquqşünas təhsili olan komissiya üzvlərinin ola biləcəyi vurğulanır, lakin ekspert qruplarının yaradılmasına aid qaydalar MSK-ya həvalə edilir. MSK tərəfindən qəbul olunmuş qaydalarda bildirilir ki,⁶ hüquqşünas peşəsi olmayan komissiya üzvləri və fakt əsasında hüquqi təhlil aparmaq qabiliyyətinə və peşəkar təcrübəyə malik olan komissiya katibliyinin əməkdaşları həmin qruplara daxil edilə bilər. Ərizə və şikayətlərin toplanılması və baxılmasına aid əhatəli prosedural qaydaların qəbulu və ekspert qruplarının verdiyi rəylərin MSK-nın internet sahifəsinə çıxarılması qərarı prosesin şəffaflığının təkmilləşdirilməsinə imkan yaradırdı.

Bu seçkilər üçün yaradılmış ekspert qrupları əsasən MSK-nın müvafiq təlimatına uyğun olaraq, komissiya üzvləri və komissiya katibliklərin hüquqşünaslarından ibarət olmuşdur. Əslində, bunlar əvvəlki seçkilərdə şikayətlərə baxmış eyni qrup şəxslər idi. MSK kənardan hüquqşünasların cəlb olunmasına ehtiyacın olmadığını iddia edirdi, çünki komissiya üzvləri və katiblik hüquqşünasları artıq lazımi biliklərə malik idilər. Buna baxmayaraq, həmin şəxslərin əksəriyyətinin ərizə və şikayətlərin baxılması prosesində həm məsləhətçi həm də qərarverici vəzifələrini eyni zamanda yerinə yetirmələri, məcəlləyə edilən əlavənin effektivlik dərəcəsini azaltmışdır.

Lazım olan halda ekspert qruplarının apardığı araşdırmanın üç günlük müddətinə artırılmasını mümkün edən müddəanın məcəlləyə əlavə olunması problematik görünür. Bu, öz növbəsində, seçki komissiyalarının qərarları qəbul etmək müddətini daha da uzadırdı. Bu müddəa ekspertlərin mürəkkəb işlərə baxdığı zaman əlavə vaxtın verilməsinə yönəlməsinə baxmayaraq, o, seçki kimi həssas prosesin operativlik prinsipinə zərər vuracaq vaxt baxımından uzadılmasının maksimal həddini müəyyən etmirdi⁷.

Bundan əlavə, seçki məcəlləsinə əvvəlki tövsiyələrə müvafiq olmayan bir sıra mühüm əlavələr qəbul edilmişdir. Bu əlavələr xüsusilə ümumi seçki müddətinin azaldılması və bununla, rəsmi seçki kampaniyasının müddətinin 60 gündən 28 günə qədər qısalması, mətbuatda aparılan kampaniyaya, exit poll-ların tənzimlənməsinə dair müddəaların dəyişdirilməsi və seçki prosesindən zərflərin çıxarılması kimi dəyişikliklərdən ibarət idi.⁸

Seçki məcəlləsi “seçki qabağı kampaniyaya aid qaydalara riayət olunmasını təmin etmək məqsədilə” əsasən jurnalistlərdən ibarət “media işçi qrupunun” yaradılmasını nəzərdə tutur.⁹ Bununla belə, məcəllədə nə həmin qrupun yaradılması üsulu təsvir olunur, nə də ki, media işçi qrupuna şikayətləri araşdırmaq və onlarla bağlı rəy vermək səlahiyyətləri aydın şəkildə göstərilir. MSK-nın qəbul etdiyi təlimatlara¹⁰ uyğun olaraq, media işçi qrupunun müxtəlif hüquqları, funksiyaları və vəzifələri var. Onların əksər hissəsi “kütləvi informasiya vasitələrində seçki qabağı kampaniyanın aparılmasına dair qaydalara” riayət edilməsinə nəzarəti nəzərdə tutur. Məcəllədə müddəalar və müvafiq təlimatlarda media işçi qrupunun

⁶ 12 avqust 2008-ci il tarixli 11/53–2 sayılı qərarı ilə təsdiqlənmişdir.

⁷ Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi, Maddə 112–11.10.

⁸ Əvvəllər, potensial qaydada seçki qutusunun doldurulmasının qarşısını almaq məqsədilə seçki bülleteni qutuya atılmazdan öncə, seçicilərdən onu zərflə salmaq tələb olunurdu.

⁹ Seçki Məcəlləsi, Maddə 74.5.

¹⁰ 18 iyul 2008-ci il tarixli 7/27–7 sayılı qərarla təsdiqlənmişdir.

seçki qabağı kampaniya ilə bağlı bütün şikayətlərlə və ya yalnız mediada kampaniyanın aparılmasına dair şikayətlərlə məşğul olacağı qeyri-aydın olaraq qalır.

Prezident seçkiləri Sərbəst Toplaşmaq Azadlığı haqqında yeni qanunun 2008-ci ilin may ayında qəbul edilməsindən az sonra keçirilmişdir. Müvafiq qaydada həyata keçirildiyi təqdirdə, bu qanun beynəlxalq standartlara cavab verən qanun kimi hesab edilə bilər. Bu seçkilər həmin yeni qanunun təcürbədə gözəçarpan şəkildə sınaqdan keçməsinə tam imkan yaratmasa da, bu qanun ən azı iki halda Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti tərəfindən məhdud formada şərh edilmiş və həyata keçirilmişdir. Qanunda kütləvi aksiyaların keçirilməsi üçün xüsusi yerlərin müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən ayrılacağı və aksiya təşkilatçılarının “seçə biləcəyi”¹¹ “təklif olunmuş yerlər” siyahısının verilməsi vurğulansa da, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti həmin siyahını istisna siyahı kimi şərh etmiş və hakimiyyət orqanları tərəfindən tərtib edilmiş siyahıda olmayan yerlərdə, o cümlədən şəhərin mərkəzində mitinqləri keçirmək məqsədilə “Demokratik Qüvvələrin Birləşmiş Cəbhəsi” adlı müxalifət qrupunun istədiyi icazə verilməmişdir.¹²

V. SEÇKİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ

Prezident seçkiləri Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK), 125 dairə seçki komissiyası (DSK) və təxminən 5326 məntəqə seçki komissiyasından (MnSK) ibarət üç səviyyədə fəaliyyət göstərən seçkini idarə edən qurum tərəfindən idarə olunur. Bundan əlavə, Azərbaycanın 27 ölkədəki diplomatik missiya və konsulluqlarında ölkədən kənar 33 səsvermə məntəqəsi qurulmuşdur.

Hazırkı tərkibdə seçki komissiyaları 2006-cı ildə beş illik müddətə təyin olunmuşlar. Komissiyalar parlament çoxluğunu, azlıqda olan partiyaları və müstəqil namizəd kimi seçilmiş millət vəkillərini təmsil edən təyin olunmuş şəxslər vasitəsilə siyasi baxımdan mübahisəli olan düstur əsasında formalaşır. Qeyd olunan qrupların hər biri seçki komissiyası üzvlərinin ümumi sayının üçdə bir hissəsini təşkil edir. Parlamentin müstəqil üzvlərinin və azlıqda olan bəzi partiyaların nümayəndələri bütün komissiyalarda hakim partiyası üçün asanlıqla səsələrin üçdə iki çoxluğunu təmin edən çoxluğun nümayəndələri ilə ardıcıl şəkildə birgə səs vermişlər. Kifayət qədər səlahiyyətlərə malik sədrin çoxluğun nümayəndələrindən seçilməsi kimi qoyulan hüquqi tələb hakim YAP-ın komissiyalarda üstün mövqelərini daha da möhkəmləndirmişdir.

MSK üzvlərinin təyin olunmasında iştirak etməkdən imtina edən bəzi müxalifət partiyalarını nəzərə alaraq, bütün komissiyaların formalaşması seçkiyə hazırlığın ilkin mərhələsində natamam görünürdü.¹³ Azlıqda olan partiyaların MSK üzvləri arasında əldə olunmuş razılığa əsaslanaraq, aşağı komissiyalarda boş yerlərə üzvlərin təyin edilməsi oktyabrın əvvəlində həyata keçirilmişdir. Yenidən təyin olunmuş üzvlərin komissiyaların işində fəal şəkildə iştirakını məhdudlaşdırma biləcək son təyin olunmaları nəzərə alaraq, görünür ki, bu hal komissiyaların seçkiyə hazırlaşmaq imkanlarına təsir göstərməmişdir.

Qeydiyyatdan keçmiş namizədlərə və ya onları təyin edən partiyalara hər bir komissiyaya məsləhətçi (səs verməyən) üzvlər təyin etmək hüququ verilmişdir. Məsləhətçi üzvlər iclaslarda iştirak etmək və fikir ifadə etmək səlahiyyətinə malik idilər və onlar təyin edən partiyalara və namizədlərə seçki ilə bağlı məlumatı tam birbaşa çıxışı təmin etmək iqtidarında

¹¹ Yiğıncaq Azadlığı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Maddə 9(VI).

¹² Nəzərdə tutulan mitinqlər 28 sentyabr və 18 oktyabr tarixlərinə planlaşdırılırdı.

¹³ MSK-nın tərkibi hələ də tamamdır, çünki tərkibdə olan bir yer parlamentdə azlıq təşkil edən partiyalar tərəfindən təyin olunan üzv üçün nəzərdə tutulur, digər bir yer parlamentin bitərəf üzvləri ilə azlıqda olan partiyalar arasında razılaşdırılacaq şəxs tərəfindən tutulur; hazırda hər iki yer vakantdır.

idilər. MSK-nın beş məsləhətçi üzvü bu seçkilər üçün təyin edilmişlər.¹⁴ Bununla belə, onların əksəriyyəti MSK-nın işinə məhdud maraq göstərmiş və MSK-nın iclaslarında iştirak etməmişlər. MSK və DSK tərəfindən verilmiş məlumatlara əsasən, hakim Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) bütün komissiyalar üçün məşvərətçi üzvlərini təyin etmiş, halbuki, digər partiyalar və ya namizədlər çox az sayda nümayəndələrini ayıra bilməmişlər.

Qayda və normaların tərtib edilməsində olduqca fəal olan MSK seçicinin əhatəli maarifləndirilməsi proqramını həyata keçirmiş və seçki işçilərinə təlimlər keçirmək üçün kifayət dərəcədə səylərini göstərmişdir. DSK və MnSK üzvləri üçün MSK-nın rəhbərliyi ilə Vaşinqtonda yerləşən Seçki Sistemləri üzrə Beynəlxalq Fond (SSBF) adlı beynəlxalq QHT-nin hazırladığı video filmlərdən istifadə edərək, avqust və sentyabrın ikinci yarısında təlim proqramı keçirilmişdir. SSBF tərəfindən tərtib edilmiş təfərrüatlı Seçki Günü Yaddaş Kitabçası təlimlər üçün və seçki günü istifadə edilmişdir. MSK media, ATƏT / DTHİB-nin SMM və digər təşkilatları dəvət etdiyi dövrü iclaslarını keçirirdi. Bununla belə, bir çox hallarda iclasın gündəliyi iclasa az qalmış vaxtda paylanılırdı və üzvlər arasında müzakirələr qısa olurdu. MSK dövrü olaraq yeniləşən, məlumatla dolu internet səhifəsini saxlayırdı və qəbul etdiyi bütün qərarları və təlimatları yubanmadan həmin səhifəyə çıxarırdı.

Bütövlükdə, seçkiyə hazırlıq işi, o cümlədən seçici vərəqələrinin və digər seçki materialının çapı və paylanması bütün hüquqi vaxt çərçivəsinə uyğun olaraq aparılmışdır. DSK-lar yaxşı hazırlanmış və təşkil olunmuşdur, onların üzvləri isə, müvafiq biliklərə malik idi. Ümumilikdə, DSK bir sıra formal iclaslar keçirmiş və çox az sayda formal qərarlar qəbul etmişdir.

ATƏT/DTHİB-in SMM-i MSK və DSK-larla yaxşı əməkdaşlıq etmişdir. MSK və aşağı komissiyalar ümumi qaydada ATƏT/DTHİB-in SMM-ə məlumatları və aydınlaşdırmanı təmin etmişlər.

Bu seçkilərə gəldikdə, MSK nəticələr haqqında MnSK protokollarının alınması, yoxlanılması və təsdiqi, eləcə də məntəqə səviyyəsində nəticələrin kompüterlər vasitəsilə ümumiləşdirilməsi ilə bağlı DSK-ların işini tənzimləyən xüsusi bir təlimat qəbul etməmişdir. MSK ATƏT/DTHİB-nin SMM-nə bildirmişdir ki, məsələ ilə bağlı 2003-cü il prezident seçkilərindən qalan təlimat hələ də qüvvədədir. Bununla belə, BSM-nin uzun müddətli müşahidəçiləri qeyd etmişlər ki, bir çox DSK-lar seçki gününə az qalmış bu cür təlimatın olmasından məlumatlı deyildilər¹⁵. Belə çıxır ki, DSK üzvlərinə keçirilən təlimlərdən zamanı, həmin təlimatın bəzi təfərrüatlarına, xüsusən də protokoldakı nəticələrin kompüter formasında təsdiqlənməsinə, mümkün ola biləcək səslərin yenidən sayılması qərarına aid meyarlara və protokolların təsdiqlənməsinə dair məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməmişdir. Seçki prosesinin bu cür vacib bir hissəsi kimi seçkidə konkret təlimatın MSK tərəfindən verilməməsi nəticələrin ümumiləşdirilməsi də müşahidə olunan nisbətən çox sayda problemlərin yaranmasına səbəb ola bilərdi.

Sentyabrın sonundan başlayaraq, ilkin anlarda MSK-nın rəsmi qərarı və ya təlimatı olmadan, müxtəlif rayonlardakı seçki məntəqələrində veb kameralar quraşdırılmışdır. MSK yalnız

¹⁴ YAP, Müasir Müsavat Partiyası, Bütöv Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyası, Böyük Quruluş Partiyası və öz namizədliyini irəli sürmüş cənab Əlibəyli tərəfindən təyin edilmişdir.

¹⁵ Bir çox DSK-lar, yəni #8, #44, #56, #65, #79, # 80, #84, #86 sayılı DSK-lar, o cümlədən kompüter vasitəsilə nəticələrin göstərilməsini təşkil edən MSK-nın Məlumat Mərkəzinin rəhbəri ATƏT/DTHİB SMM-in müşahidəçiləri tərəfindən məsələ ilə bağlı götürülmüş müsahibə zamanı belə bir təlimatın olmasından məlumatsız olduqlarını bəyan etdilər və seçki məəcəlləsinin müxtəlif maddələrinə, digər MSK təlimatlarına və ya əvvəlki seçkilərin təcrübəsinə istinad edirdilər.

oktyabrın 8-də kameraların məqsədini aydınlaşdıran və seçki günü zamanı onlardan istifadə qaydalarını açıqlayan təlimatları qəbul etmişdir. MSK-nın bildirdiyinə görə, həmin seçki məntəqələrində səsvermə və hesablama prosedurlarının internet vasitəsilə izləmək imkanını verən həmin kameraların məqsədi prosesi daha şəffaf etmək və saxtalaşdırmanın qarşısını almaqdan ibarət idi. Bu baxımdan, kameraların MSK-nın müvafiq təlimatından öncə quraşdırılması qeyri-adi görünürdü.

Seçki Məcəlləsinə 2008-ci ilin iyun ayında edilən əlavələr hərbiçilər arasında səsvermənin təşkili ilə bağlı uzun müddətli məsələni adekvat şəkildə həll etməmiş¹⁶ və seçkilərin bu aspekti problematik olaraq qalmışdır. MSK “xüsusi rejimli” bölmələrə aid qərarı Müdafiə Nazirliyinin sərəncamında saxlamışdır. Sərhəd yerlərində, münaqişə zonalarında və “xüsusi rejimli” bölmələrdə yerləşən qoşunları istisna hal kimi qiymətləndirərək, hərbi qulluqçuların normal baxımda adi seçki məntəqələrində səs verməsi Məcəllədə bildirilsə də, hərbi hissələrdə seçki məntəqələrinin yaradılması ümumi təcrübə kimi saxlanılmışdır. Öz növbəsində, DSK-lar (çox az istisna halları ilə) qanunda göstəriləyi kimi hətta hərbi kazarmaların şəhər yerlərində yerləşdiyi təqdirdə belə, hərbiçilərin adi seçki məntəqələrində səsverməsini təşkil etmək üçün heç bir şey göstərməmişdir. DSK-ların əksəriyyəti bunun səbəbini çox sayda əsgərlərin adi seçki məntəqələrində səsverməsinin təşkilinin çətin olması ilə izah edirdi. ATƏT/DTHİB-in SMM-in Müdafiə Nazirliyinin nümayəndələri ilə keçirdiyi görüşlərdə əvvəlki seçkilərlə müqayisədə məsələ ilə bağlı az dəyişikliklərin olması etiraf edilmiş və bildirilmişdir ki, bu sahədə ciddi irəliləyiş yalnız Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllindən sonra gözlənilə bilər.

Hərbiçilərin səsverməsi üçün seçki məntəqələrinin əksəriyyətində MnSK-lar iki hərbi və dörd mülki üzvdən ibarət idi. Həmin komissiyalarda YAP və azlıq təşkil edən partiyaların hər biri iki mülki şəxslə təmsil olunmuşdur. ATƏT/DTHİB-in SMM-i tərəfindən sırf hərbiçilərin səsverməsi üçün yaradılmış və seçki gününə beş gün qalmış müddətdə qurulmuş 102 seçki məntəqəsindən yalnız üçündə səsvermə müvafiq hərbi hissədən kənarında təşkil edilmişdir. DSK-lar tərəfindən ATƏT/DTHİB-in SMM-nə bildirildiyi kimi hərbiçilər yalnız iki halda adi seçki məntəqələrində səs vermişlər.¹⁷ Əvvəlki seçkilərdə olduğu kimi hərbi hissələrdə qurulmuş seçki məntəqələrində səsvermə adi seçki məntəqələrində olan səsvermədən fərqlənirdi.¹⁸

Seçki məəcəlləsinə 2008-ci ilin iyun ayında edilmiş əlavələrdə zərflərdən istifadəni aradan qaldırmaq məqsədilə səsvermə üsulu həmçinin dəyişdirilmişdir. Öncə, zərflər bir neçə dəfə səs vermək hallarının qarşısını almaq üçün tətbiq edilmişdir, lakin hakimiyyət orqanları zərflərin hesablama prosedurlarının yerinə yetirilməsini, protokolların doldurulmasını çətinləşdirdiyini və təkrar hesablamanı mürəkkəbləşdirdiyini səbəb gətirərək, onların ləğvini dəstəkləmişdir. Əfsuslar olsun ki, zərflərdən istifadənin aradan qaldırılması hesablama prosesinin aparılmasında mühüm təkmilləşmə ilə nəticələnməmişdir.

¹⁶ ATƏT/DTHİB və Venesiya Komissiyası, 16 iyun 2008-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə Əlavələr və Dəyişikliklər haqqında Qanun Layihəsi ilə bağlı Birgə Rəy” sənədi (CDL-AD(2008) 011), www.osce.org/odihr-elections/13447.html

¹⁷ MSK tərəfindən verilmiş məlumata əsasən, hərbi seçki məntəqələrin ümumi sayı 110 idi. Onların dairələr əsasında formalaşması sxemi ATƏT/DTHİB SMM-ə verilməmişdir.

¹⁸ ATƏT/DTHİB SMM-in hərbi hissələrdə yerləşən 99 seçki məntəqələri kimi müəyyən edilmiş yerlərdə təqribən 78000 seçici səs vermişdir. Seçkilərdə iştirak etmiş seçicilərin ümumi 75.64 faizi ilə müqayisədə, burada iştirak 96.85 faiz səviyyəsində olmuşdur. Həmin seçki məntəqələrində, Prezidenti Əliyevə bütün ölkədə lehinə səs vermiş seçicilərin 88.73 faizi ilə müqayisədə, 97.84 faiz ölkə başçısını dəstəkləmişdir. Hərbi hissələrdə doqquz seçki məntəqə var idi ki, orada verilən səsələrin hamısı hazırkı Prezidentin lehinə idi. Bu cür hal 5000-dən artıq adi seçki məntəqələri arasında 41 seçki məntəqəsində müşahidə olunmuşdur.

VI. SEÇİCİ QEYDİYYATI

Seçici siyahıları qanunla nəzərdə tutulmuş vaxt çərçivəsinə uyğun olaraq ictimaiyyətin diqqətinə çıxarılmışdır. Seçici siyahıların düzgünlüyünü gücləndirmək məqsədilə, MSK onları öz internet sahifəsində çap etmiş və həmin siyahıların seçicilərin özləri tərəfindən yoxlanılmasını mümkün etmişdir. Seçicinin qeydə alınması barədə məlumatın verilməsi məqsədilə qaynar telefon xətti qurulmuşdur. MSK-nın rəyinə görə, MnSK-lar tərəfindən seçici siyahıların təsdiqlənməsindən sonra, sentyabrın 20-ə olan məlumat əsasında, qeydə alınmış seçicilərin ümumi sayı 4.731.879 olmuşdur¹⁹. Seçici siyahılarında uyğunsuzluqlara dair heç bir şikayət ATƏT/ DTHİB-nin SMM-nə daxil olmamışdır.

Seçki məcəlləsinə edilən ən son əlavələr əsasən seçicilərin qeydiyyatı MnSK-lar tərəfindən seçici siyahılarının təsdiq edilməsindən sonra davam etmiş və həmçinin seçki günündə də mümkün olmuşdur.²⁰ MSK-nın təlimatında göstərilirdi ki, seçki günündə adlarını seçici siyahısında tapmamış seçicilər həmin siyahıya salınmaq üçün xüsusi formanı dolduraraq və məntəqə hüdüdlərində yaşamalarını təsdiq edən sənədi göstərərək, MnSK-lara müraciət edə bilər.²¹ MnSK-lar bu cür vəsatətlərə mütləq qaydada baxmalı və adların dərhal daxil edilməsi ilə bağlı qərarlar qəbul etməli idilər. Seçki günündə qeydiyyatda alınmış seçicilər əlavə seçici siyahısına daxil edilmişlər. Təsdiqləmədən sonra seçici siyahılarına daxil edilmə üzrə sadələşdirilmiş prosedur seçicilərin sonrakı qeydiyyatını xeyli asanlaşdırmışdır və beləliklə, əsas seçici siyahılarında qeydə alınmış seçicilərin sayı seçki gününə son 25 gün qalmış müddətə 4853268 qədər artmışdır.²² Digər 102482 seçici seçki günündə qeydiyyattan keçmiş və əlavə seçici siyahılarına daxil edilmişdir.²³ Bu halda bəyan edilən məqsəd səs vermək hüququna malik olan bütün seçicilərin səsverməsinə asanlaşdırmaqdan ibarət olsa da, sonradan adların daxil edilməsi ilə bağlı yeni müddəalar prosesin, xüsusən də seçki günü zamanı seçicilərin qeydiyyatının şəffaflığını azaltmışdır.²⁴ Seçici siyahılarının təsdiqlənməsindən sonra təxminən 224000 seçicinin qeydiyyattan keçməsi və onlardan 100000-dən artıq seçicinin seçki günü siyahılara salınması həmin siyahıların dəqiqliyinin təkmilləşdirilməsinə əlavə səylərin tələb olunduğunu göstərdi.

Seçici kimi qeydiyyatda olduğu yerlərdən uzaqda olan vətəndaşlar qeydiyyatdan çıxmaq haqqında seçici kartının (QSK-ın) alınması üçün müraciət etmək və digər seçki məntəqəsində səs vermək hüququna malik idilər. QSK-lar DSK tərəfindən 20 günlük, MnSK-lar tərəfindən isə, sentyabrın 20-dən oktyabrın 12-nə qədər müddət üçün seçicilərə verilməli idi. Seçicilərə verilmiş QSK-ların ümumi sayı qeydə alınmış seçicilərin sayının 1.35 faizindən çox olmamışdır.²⁵ QSK-ların DSK-lar və MnSK-lara paylanması dəqiq hesablama qaydaları əsasında baş tutmuşdur. Bununla belə, QSK-lar verilmiş seçicilərin şəxsiyyət vəsiqəsinin seriya və rəqəmli nömrəsi həmin kartları verən komissiyalar və ya MnSK-lar tərəfindən seçicilərin kartla səs verdiyi seçki məntəqələrində QSK-lar üzərində qeyd edilməmişdir. Bu,

¹⁹ MSK-nın Məlumat Mərkəzi tərəfindən 30 sentyabr 2008-ci ildə çap edilmişdir.

²⁰ Əvvəlki seçkilərdə, seçki gününə 25 gün qalmış müddətdə təsdiqləmədən sonra seçici siyahılarına edilən əlavələr yalnız məhkəmənin qərarı əsasında mümkün idi.

²¹ Seçkiyə qalmış son 12 ay ərzində ən azı altı ay müddətində daimi və ya müvəqqəti yaşayış yeri.

²² MSK-nın nəticələr haqqında protokolu (hazırkı hesabatın əlavəsinə bax).

²³ Ibid.

²⁴ Onlar həmçinin Venesiya Komissiyasının aşağıda verilən sənədlə uyğun gəlir: "Seçki məsələlərində Yaxşı Təcrübə Toplusu", CDL-AD(2002)23rev, Kitabça I.1.2.iv., [www.venice.coe.int/docs/2002/CDL-AD\(2002\)023rev-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2002/CDL-AD(2002)023rev-e.asp)

²⁵ MSK-nın nəticələr haqqında protokoluna uyğun olaraq, ümumilikdə 65706 QSK-lar verilmişdir. Onlardan yalnız 37517-i seçki günündə seçicilər tərəfindən istifadə edilmişdir.

şəxsiyyət vəsiqəsinin məlumatları səs verdikləri zaman seçici siyahısında qeydə alındığı adı seçicilərə şamil edilən hüquqi müddəalardan xeyli fərqlənirdi.

VII. NAMİZƏDLƏRİN QEYDİYYATI

MSK Prezidentliyə yeddi namizədi qeydə almışdır: cənab İlham Əliyev, hazırkı Prezident və hakim YAP-ın sədri; cənab İqbal Ağazadə, millət vəkili və Ümid Partiyasının sədri; cənab Hafiz Hacıyev, Müasir Müsavat Partiyasının sədri; cənab Qüdrət Həsənzadə, millət vəkili və Bütöv Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Partiyasının sədri; cənab Fazil Qəzənfər oğlu Mustafayev, millət vəkili və Böyük Quruluş Partiyasının sədri; cənab Fuad Əliyev, Liberal Demokrat Partiyasının sədri və cənab Qulamhüseyn Əlibəyli (namizədliyini özü irəli sürmüşdür).

MSK tərəfindən namizədliyi təsdiq edilmiş 21 gələcək namizəddən on nəfər tələb olunan qeydiyyat sənədlərini təqdim etmiş və qanunla nəzərdə tutulmuş vaxt çərçivəsində imza siyahılarını təqdim edə bilmişlər. Gələcək namizədlər ən azı 60 dairədə qeydə alınmış seçicilərin ən azı 40.000 imzasını toplamalı idilər. Seçki Məcəlləsinə edilmiş əlavələrə uyğun olaraq, imzaların 45000-lik sayı azaldılmışdır. Lakin, eyni zamanda, imza əvəzinə maliyyə depozitini qoymaq imkanı gələcək namizədlər üçün ləğv edilmişdir. Hər bir seçiciyə yalnız bir namizədə imza atmaq imkanı verilir.²⁶

İmzalar xüsusi qaydada tərtib edilmiş imza vərəqəsi vasitəsilə toplanılırdı və həmin vərəqələrə imza atan şəxslərin imzasından sonra onların adı, soyadı, anadan olma ili, şəxsiyyət vəsiqəsinin seriya və rəqəmli nömrəsi, vəsiqənin verilmə tarixi qeyd olunur. İki idialı namizədin qeydiyyatı seçici imzalarının müəyyən sayının MSK-nın ekspertlərindən ibarət işçi qrupu tərəfindən etibarsız sayılması səbəbindən rədd edilmişdir.²⁷ Bu cür halların əksər hissəsi eyni şəxs tərəfindən qrup şəklində imza atmasından irəli gələn səbəblə bağlı idi.²⁸

Bununla belə, toplu halda oxşar imzaların aşkar olunması barəsində hesabatların verilmə sistemi problematik görünürdü, çünki bu cür hallarda yalnız həmin qrup şəklində olan bütün imzaların toplusu və qrup şəklində olan imzaların sayı hər bir imza vərəqəsində göstərilirdi; əgər bir vərəqədə bir qrupdan artıq imzalar qrupu müəyyən edilirdisə, həmin qrupun eyni şəxs tərəfindən atılmış hansı imzalar qrupuna aid olduğu göstərilirdi. Təcrübədə belə alınır ki, ekspert qrupunun həmin məsələ ilə bağlı verdiyi rəyin üç gün ərzində şikayətlə bağlı qərarı hüquqi baxımdan qəbul etməli olan Apelyasiya Məhkəməsində yenidən baxılması qeyri-mümkündür. İmzaların böyük qismi şəxsiyyət vəsiqələrindən götürülmüş məlumatlarda səhvlər və buraxılmalar səbəbindən etibarsız hesab edilmişdir.²⁹ Ardıcıl olmasına baxmayaraq, şəxsiyyət vəsiqələri üzrə ekspertlərin tətbiq etdiyi yanaşma bəzi hallarda çox formal xarakter daşıyırdı və bu yanaşmaya görə, imzaların etibarsız hesab edilməsi yalnız seriya nömrəsi (ümumi doqquz rəqəmli nömrədən öncə bütün Azərbaycan vətəndaşları üçün

²⁶ Lazımi qaydada qeydiyyatdan keçmiş iki namizəd topladıqları imzaların sayından da az səs toplamışlar: Cənab Fuad Əliyev (28423 səs) və cənab Hafiz Hacıyev (23771 səs).

²⁷ İşçi qrupuna MSK-nın üzvü sədrlik edirdi və bu qrup Ədliyyə Nazirliyinin Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin qrafoloqlarından, o cümlədən Daxili İşlər Nazirliyinin şəxsiyyət vəsiqəsi xidmətləri üzrə ekspertlərdən, Dövlət Audit Agentliyi, Vergilər Nazirliyi, Dövlət Əmlak Departamenti və sairə qurumların əməkdaşlarından ibarət idi.

²⁸ Eyni şəxs tərəfindən imzalanması zənn edilən hər bir imzalar qrupu bir etibarlı dəstəkləyici imza kimi hesab edilirdi. Eyni şəxs tərəfindən atılmış və etibarsız sayılan imzaların sayı aşağıdakı kimi idi: 9016 cənab Güləliyev, 4298 imza isə, cənab Ağəvli üçün ifşa edilmişdir. Digər mümkün namizəd boş imza vərəqələri təqdim etdiyinə görə, qeydiyyata alınmamışdır.

²⁹ 1119 imza cənab Güləliyev, 7431 imza isə, cənab Ağəvliyə aid idi.

istifadə olunan “AZE”) və ya rəqəmli nömrənin əvvəlində sıfırların buraxılması səbəbi ilə baş verirdi.

Rəqabətçil seçki mühitinin çatışmaması müəyyən dərəcədə namizədlərin qeydiyyatına alınma prosesi ilə bağlı nəticələri əldə etmək imkanını məhdudlaşdırdı.

VIII. SEÇKİ KAMPANIYASI

Rəsmi seçki müddəti seçki məcəlləsinə 2008-ci ilin iyun ayında edilmiş əlavələr əsasında 60 gündən 28 günə qədər azaldılmışdır. Rəsmi seçki kampaniyası sentyabrın 17-də başlamış və oktyabrın 14-də saat 08:00-da başa çatmışdır.

Ümumilikdə, seçki qabağı dövr rəqabətçil kampaniyanın olmaması, partiyalar və namizədlərin məhdud iştirakı və ictimaiyyətin kampaniyaya çox az marağı ilə xarakterizə olmuşdur. ATƏT/DTHİB-in SMM-i həmin kampaniya zamanı siyasi müzakirələrin açıq-aydın şəkildə çatışmamasını qeyd etmiş və belə nəticəyə gəlmişdir ki, əsas şərait əsl rəqabətçil demokratik seçkinin aparılmasına uyğun gələn mühiti ümumiyyətlə təmin etməmişdir. Bundan əlavə, hazırkı dövlət başçısının və hakim partiyanın həddindən artıq görünməsi, digər namizədlərin məhdud fəaliyyəti və bəzi müxalifət partiyaların seçkilərdə iştirak etməmək qərarı bu kampaniyanın süstlüyünə və seçkilərdə çox aşağı dərəcədə rəqabətçiliyin olmasına şərait yaratmışdır.

Seçki gününə az qalmış müddətdə kampaniyanın intensivləşməsinə baxmayaraq, ümumi, seçki mühiti olduqca zəif olmuşdur. Seçkini boykot etmək və ya iştirak etməmək haqqında bəzi müxalifət partiyalarının verdiyi qərar nəticəsində, hazırkı prezident aydın şəkildə kiçik ictimai dəstəyə malik olan bir qrup namizədlərlə üzləşmişdir. O, digər namizədlərə daha çox imkan vermək arzusunu bildirərək, ənənəvi kampaniya işini aparmamaq qərarına gəlmişdir. Nəticədə, hazırkı prezident seçicilərlə kiçik interaktiv dialoqa girmiş və digər namizədlərlə birbaşa siyasi debatlar aparmamışdır.

Avqustun 6-da, Prezident bütün Azərbaycanda özünün rəsmi portretlərini və onu təsvir edən reklam lövhələrini yığışdırmaq qərarını vermiş və bildirmişdir ki, bütün namizədlər üçün bərabər seçki kampaniyası şəraitini təmin etmək zəruridir. Keçmiş Prezident Heydər Əliyevi təsvir edən lövhələr və bəzi hallarda hazırkı Prezidentlə birgə olan şəkillər bir çox yerlərdə saxlanılmışdır.

Rəsmi seçki kampaniyasının başlamasından sonra hakim YAP hazırkı Prezidentin adından olduqca güclü və fəal kampaniya aparmışdır. ATƏT/DTHİB-in SMM-i tərəfindən müşahidə edilmiş kütləvi aksiyalar və kampaniya tədbirlərinin əksər hissəsi Prezidentə dəstək məqsədilə keçirilmiş və bir çox hallarda yerli incəsənət xadimlərinin ifası ilə müşayiət olunan konsert və tamaşalardan ibarət olmuşdur. Hazırkı dövlət başçısından başqa digər namizədlərin regionlarda daha az sayda ofisləri və ya kampaniya keçirtmək imkanları mövcud idi. Həmin namizədlərin əsas kampaniya aparmaq forması geniş miqyaslı mitinqlər çox, pərakəndə kiçik tədbirlər və qapı-qapı görüşlərdən ibarət olmuşdur. Bir sıra bölgələrdə, hakim YAP-ın keçirdiyi kampaniya tədbirlərindən başqa, digər kampaniyalar çox zəif görünürdü.

Əyani olaraq, hazırkı Prezidentin təbliğat materialları üstünlük təşkil edirdilər. Hazırkı dövlət başçısının posterləri demək olar ki, rəsmi qaydada ayrılmış lövhələrin hamısında yapışdırılmış və özəl mağazaların vitrinlərində asılmış posterlərin əksər hissəsi hazırkı Prezidenti təsvir edirdi. Digər namizədlər üçün kampaniyanın görünən tərəfləri əsasən rəsmi qaydada seçilmiş lövhələrdə yapışdırılmış namizədlərin plakatları ilə məhdudlaşdırdı və bütün yeddi namizədi

təsvir edən posterlər seçki kampaniyası dövrünün demək olar sonuna qədər asılmışdır. Hazırkı Prezidenti istisna etməklə, namizədlər ATƏT/DTHİB-in SMM-nə məlumat vermişlər ki, onların partiyaları rəsmi kampaniya lövhələrində elanlarını sistemə qaydada nümayiş etdirmək və saxlamaq məqsədilə kifayət dərəcədə insan və maliyyə resurslarına malik olmamışdır. Həmin namizədlərin bir neçəsi həmçinin iddia edirdilər ki, bir sıra özəl mağazaların sahibləri bizneslərinin gələcəyindən qorxaraq, hazırkı Prezidentin elanlarından başqa digər namizədlərin posterlərini asmaqdan çəkinirdilər.

Bütövlükdə, namizədlər böyük maneə olmadan seçicilərə öz mesajlarını çatdırıb bilməmişlər. Onların təbliğat tədbirlərini təşkil etmək xahişləri bir çox hallarda yerinə yetirilmişdir, baxmayaraq ki, bəzi namizədlərin verdiyi məlumata əsasən ayrı-ayrı hallarda vətəndaşların kampaniya tədbirlərinə getməkdən yayındırılmışlar və ya seçicilərlə görüşlərin keçirilməsi üçün yerlərin həddindən artıq gec verildiyini bildirmişlər. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi (bax Hüquqi Çərçivə, IV fəsil), “Demokratik Qüvvələrin Birləşmiş Cəbhəsi” adlı müxalifət qrupu kütləvi aksiyaların yerlərinə çox sayda alternativləri təklif edərək, Bakıda mitinqləri keçirmək məqsədilə vəsatətləri təqdim etmişdir. Həmin vəsatətlər Bakının icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən rədd edilmiş və Sərbəst Toplaşmaq Azadlığı haqqında 2008-ci il iyun tarixli qanunun müddəalarına zidd olaraq, şəhərin mərkəzindən kənarında yalnız xüsusi ayrılmış yerlərdə bu cür mitinqlərin keçirilməsinə icazənin olduğunu bildirmişlər.

Kampaniya dövrü ərzində, hazırkı Prezident yeni zavodların, yolların, məktəblərin, muzeylərin, parkların və hava limanının açılışında iştirak edərək və hərbi hissələrdə olaraq, ölkənin bir çox yerlərinə səfər etmişdir. Həmin səfərlər mətbuatda geniş şəkildə işıqlandırılmış və Prezidentin rəsmi fəaliyyəti ilə onun kampaniyası arasında fərqin qoyulmasını çətinləşdirmişdir. Hazırkı dövlət başçısının potensial üstünlüklərini etiraf edərək, bu seçkilərdə görüntü və resurslarda olan fərq elə bir dərəcədə idi ki, digər namizədlər Prezidentlə bərabər formada rəqabət apara bilmirdilər. Hazırkı prezidentin adi fəaliyyəti ilə onun kampaniyası arasında fərqin belə bir qaydada silinməsi 1990-cı il tarixli ATƏT-nin Kopenhagen Sənədinin 7.6 sayılı paragrafına zidd olaraq qeyri-bərabər kampaniya imkanlarını yaratmışdır³⁰.

Həmçinin hakim partiya digər partiyalarla müqayisədə imtiyazlara malik idi. ATƏT/DTHİB-SMM-in UMM-ləri məlumat vermişlər ki, YAP-ın ofisləri hökumət binalarında yerləşirdi. İcra orqanları və yerli qurumların əvvəlki seçkilərlə müqayisədə daha az sayda seçki prosesinə müdaxilələri olsa da, bəzi UMM-lər yerli idarəçilik rəsmilərin yerlərdə YAP-ın rəhbərləri ilə gizlin razılaşmaya nail olmaları ilə bağlı narahatlığını bildirmişlər. Ən azı iki halda, onlar YAP-ın kampaniya tədbirlərinin təşkilində yerli icra hakimiyyəti orqanlarının göstərdiyi qeyri-müntəzəm yardımını təsdiqləmişlər.

Bundan əlavə, YAP-ın bir neçə kütləvi aksiyalarında ATƏT/DTHİB SMM-in UMM-ləri məktəb formasında şagird və ali məktəb tələbələrinin gözəçarpan iştirakını qeyd etmişlər. Müşahidəçilərə bildirilmişdir ki, məktəblər mitinqlərdə müəllimlərin müşayiəti ilə şagird və tələbələrin iştirakı üçün əvvəlcədən bağlanmışdır. Bəzi vaxtlarda UMM-lərə məlumat verildirdi ki, insanlar YAP-ın mitinqlərində iştirak etməyə məcbur edilir və ya onlara istədikləri vaxt tədbir yerini tərk etmək imkanı verilmirdi. Beş ayrı-ayrı hallarda, YAP-ın nümayişlərində iştirak etmiş şəxslər UMM-lərə bildirmişlər ki, tədbirə işlədiyi yerdə (yəni, xəstəxanalarda, məktəblərdə və dövlət idarələrində) rəisləri tərəfindən gəlmək təlimatını almışlar. UMM-lərə həmçinin bir hadisə də məruzə edilmişdir ki, vətəndaşlar cənab Qulamhüseyn Əlibəylinin

³⁰ “İştirakçı dövlətlər siyasi partiyalar və təşkilatlar üçün qanun qarşısında bərabər münasibət əsasında bir-biri ilə və hakimiyyət orqanları ilə rəqabət aparmaq üçün onlara lazımi hüquqi zəmanəti təmin... edəcəklər...”

mitinqində iştirak etməyə məcbur edilmişlər. Əvvəlki seçkilərlə müqayisədə az da olsa, bir namizəd və ya siyasi partiyanın adından hər hansı rəsmi şəxsin dəstək verməsi “dövlət ilə siyasi partiyalar arasında aydın bölünmənin” olmasını nəzərdə tutan ATƏT-in 1990-cı il tarixli Kopenhagen Sənədinin 5.4-cü bəndinə ziddir.

ATƏT/DTHİB SMM-in müşahidəçiləri seçiciləri səsverməyə cəlb etmək və seçici sayını artırmaq kimi iddia edilən məqsədlə tez-tez hallarda eyni iş yeri və ya idarədə seçici qruplarına görə cavabdeh olan şəxslərdən ibarət iyerarxik şəbəkələrin (*onbaşı, yüzbaşı və minbaşılardan*) mövcudluğunu təsdiqləmişlər. Bildirilir ki, həmin şəbəkələr yerli hakimiyyət orqanları və ya seçki komissiyaları tərəfindən təşkil olunmuş və bəzi hallarda, onların YAP-la bağlılığı mövcud idi.

Seçki günü, ATƏT/DTHİB SMM-in müşahidəçiləri qeyd etmişlər ki, bir nəfər cavabdeh şəxsin nəzarəti altında seçki məntəqələri qarşısında müəyyən şəxslərdən (bir çox hallarda, tələbələrə) ibarət qruplar formalaşdırılmışdır. Mütəşəkkil səsvermənin bu cür görünən halları *onbaşı/yüzbaşı/minbaşı* sisteminin mövcudluğunu daha da əsaslandırılmış və bəzi seçicilərə təzyiqin göstərilməsi üçün səylər edilmişdir. ATƏT/DTHİB SMM-in uzun və qısa müddətli müşahidəçiləri seçicilərin seçkiyə çağırış vərəqələri üzərində seçki rəsmiləri tərəfindən möhürün vurulması və ya imzalanmasını xahiş etdiklərini də müşahidə etmişlər. Buna verilən izahat ondan ibarət idi ki, seçicilər səsverməsini təsdiqləmək üçün həmin çağırış vərəqələri sonradan öz iş yerlərində rəislərinə və ya yerli kommunal idarələrin rəhbərlərinə (JEK-lərə) təqdim etməli idilər.

Bu baxımdan, narahatlıq doğuran fakt ondan ibarət idi ki, bəzi seçicilər, xüsusən də dövlət qulluqçuları və dövlət idarələrinin əməkdaşları təzyiq altında kampaniya tədbirlərinə getməli və ya səs verməli və beləliklə, bu baxımdan onlar azad seçim etmək imkanından məhrum ola bilərdilər. Bu, ATƏT-in 1990-cı il tarixli Kopenhagen Sənədinin 7.7-ci bəndinə ziddir.³¹

IX. MEDIA

A. TARIXÇƏ

Hazırda Azərbaycanda təxminən 47 televiziya və radio şirkəti və təqribən 290 çap mediası fəaliyyət göstərir.³² Televiziya xəbər və informasiyanın ən nüfuzlu mənbəyidir və bu baxımdan dövlətin maliyyələşdirdiyi AzTV demək olar ki, ölkənin bütün ərazisini əhatə edir. İctimai yayım şirkəti İTV (İctimai TV) və bir neçə özəl TV kanalları, o cümlədən Lider TV, Space, ATV, ANS və Xəzər TV bütün ölkə miqyasında fəaliyyət göstərir.³³

Alternativ fikirləri irəli sürən və hökuməti tənqid edən bir neçə müxalifət yönümlü və müstəqil qəzetlər də var. Buna baxmayaraq, onların çətin iqtisadi vəziyyəti tirajı və coğrafi yayılma miqyasını məhdudlaşdırır. Seçkilərə üç ay qalmış Prezident 38 çap orqanına, o cümlədən müxalifət yönümlü və müstəqil qəzətlərə dövlət tərəfindən (hər bir çap orqanına

³¹ “İştirakçı dövlətlər nə inzibati tədbir, nə zorakılıq, nə də ki, qorxudulma yolu ilə partiyalar və namizədlərin öz fikirləri və bacarıqlarını tam şəkildə təqdim etməkdən qadağan ediləcəyi və ya seçicilərin təqib qorxusu olmadan öz səslərini azad şəkildə vermək, onu öyrənmək və müzakirə etmək imkanının qarşısını ala biləcəyi ehtimalını aradan qaldıran ədalətli və azad mühitdə siyasi kampaniyanın aparılmasına şərait yaradan qanun və dövlət siyasətini təmin... etməlidirlər.”

³² Milli Televiziya və Radio Şurasının (MTRŞ) və Mətbuat Şurasının rəyinə görə.

³³ MTRŞ-in rəyinə görə, AzTV Azərbaycan əhalisinin 98.5 faizini, İctimai TV isə, təqribən 85 faizini əhatə edir.

5000 manat, təxminən 4350 avro məbləğində) müəyyən maliyyə yardımının göstərilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır.

Azərbaycanda kifayət qədər böyük sayda media qurumlarının olmasına baxmayaraq, bir sıra həmsöhbətlər son illər ərzində media ilə bağlı vəziyyətin kəskinləşməsi, xüsusən də medianın müstəqillik problemləri və ölkənin yayım sektorunda plüralizmin çatışmaması ilə əlaqədar narahatlığını bildirmişlər.³⁴ ATƏT-in Media Azadlığı üzrə Nümayəndəsi “Azərbaycanda müstəqil media ilə bağlı ağır vəziyyətin” olması ilə əlaqədar öz narahatlığını bildirmişdir.³⁵ Hakimiyyət orqanlarını tənqid edən bir çox jurnalistə qarşı cinayət işi qaldırılmış və mülki qaydada iddialar irəli sürülmüşdür. Bəzi hallarda, görülən tədbirlər nəticəsində, azadlıqdan məhrum etmə və böyük cərimələr haqqında məhkəmə qərarları qəbul edilmişdir. Prezident 2007-ci ilin dekabr ayında beş jurnalisti əfv etmişdir, lakin ən azı üç jurnalist hələ də məhbusxanada qalmaqdadır.³⁶

B. MEDIA ÜÇÜN HÜQUQİ ÇƏRCİVƏ

Seçki məcəlləsində seçki qabağı kampaniya zamanı yayım və çap mediaya aid təfərrüatlı normalar öz əksini tapmış, belə ki, namizədlər üçün İctimai TV-də və dövlətin maliyyələşdirdiyi digər media qurumunda ödənişsiz efir vaxtının və yerin ayrılması, ödənişli siyasi reklam üçün qaydalar və İctimai TV ilə digər dövlətin maliyyələşdirdiyi media qurumu tərəfindən qeydiyyatdan keçmiş namizədlər üçün bərabər şəraitin yaradılması vurğulanır. Seçki məcəlləsinin müddəalarına əlavə olaraq, MSK mediada seçki kampaniyanı tənzimləyən qərarı iyul ayında qəbul etmişdir. 2008-ci ilin iyun ayında seçki məcəlləsinə qəbul edilmiş əlavələr bərabər kampaniya şəraitinin təmin edilməsində dövlətin maliyyələşdirdiyi AzTV-nin hüquqi öhdəliyini ləğv etmiş, bu kanalda hər hansı formada kampaniyanın aparılmasını qadağan etmişdir.

Namizədlər üçün ödənişsiz efir vaxtı həftədə altı dəfə, “Xalq Seçir” adlı proqramda İctimai TV-də üç dəfə və İctimai radioda üç dəfə olaraq, bir saatlıq dəyirmi masa arxasında müzakirələr formasında ayrılmışdır. MSK həmin dəyirmi masa müzakirələrində namizədlər arasında ardıcılığı müəyyən etmək üçün püşkatma keçirmişdir.

C. ATƏT/DTHİB SMM-İN MEDIA MONİTORİNQI

ATƏT/DTHİB SMM-in media monitorinqi iki dövrdə keçirilmişdir: 5 – 16 sentyabr (rəsmi kampaniyanın başlamasından öncə) və 17 sentyabr – 13 oktyabr (tam rəsmi kampaniya dövrünü əhatə edən) tarixlərdə bu monitorinq baş tutmuş və yeddi TV kanalına³⁷ və dörd gündəlik qəzetə yönəlmişdir.³⁸ Media monitorinqi verilişlərin kəmiyyətə və keyfiyyətə təhlilini, hər bir namizədə ayrılmış efir vaxtının və yerinin qiymətləndirilməsini və verilişin üslubunu əks etdirmişdir. Hökumət və MSK kimi digər müvafiq subyektlərin mediada əhatə olunması da təhlil edilmişdir.

³⁴ ATƏT-in Media Azadlığı üzrə Nümayəndəsinin 15 noyabr 2007-ci il tarixli ATƏT-in Daimi Şurasında təqdim etdiyi Dövrü Hesabatı aşağıdakı səhifədə bax: www.osce.org/documents/rfm/2007/11/28110_en.pdf) və Avropa Şurasının “Azərbaycan tərəfindən öhdəliklərin və vəzifələrin yerinə yetirilməsi” haqqında 1545 sayılı qətnaməsinə aşağıdakı səhifədə bax: (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta07/ERES1545.htm>).

³⁵ ATƏT-in Media Azadlığı üzrə Nümayəndəsi, istinad verilir.

³⁶ ATƏT-in Media Azadlığı üzrə Nümayəndəsi, www.osce.org/fom/item_1_30104.html.

³⁷ AzTV, İTV, ATV, ANS TV, Lider TV, Space və Xəzər TV.

³⁸ *Azərbaycan, Respublika, Yeni Müsavat və Zerkalo.*

5 – 16 sentyabr tarixlərində, monitoring edilən bütün TV kanalları verilişlərin xeyli hissəsini dövlət orqanları və onların fəaliyyətinə həsr etmişdir. Demək olar ki, cənab İlham Əliyevin mediada bütün fəaliyyəti onun Prezident səlahiyyətləri çərçivəsində işıqlandırılmışdır və bu, rəsmi kampaniya dövrünün başlanmasından öncə dövlət başçısına üstünlük verirdi, halbuki, onun rəqiblərinə monitoring edilən TV kanallarında hər hansı xəbər verilişlərində çox az yer ayrılırdı.

Ümumilikdə, media kampaniyanı tarazlı şəkildə işıqlandırmamış və beləliklə, elektoratın məlumatlı şəkildə seçim etmək imkanını məhdudlaşdırmışdır. İctimai TV və radioda təşkil olunan mütamadi dəyirmi masa müzakirələri namizədlərə öz mesajlarını seçicilərə çatdırmaq imkanını təmin etsə də, həmin dəyirmi masaların formatı əsl siyasi debatlar üçün məhdud şərait yaratmışdır. Bundan əlavə, Prezident şəxsən həmin debatlarda iştirak etməmək qərarına gəlmiş və onu təmsil edən nümayəndələrini göndərmişdir. Bu isə, müzakirələrin elektorat üçün dəyərini azaltmışdır. Cənab Hafiz Hacıyev bəzi hallarda qızıışdırıcı və təhqiredici olan acı ritorikadan istifadə edərək, müxalifət və bəzi hökumət rəsmilərini tənqid etmişdir. Debatlara əlavə olaraq, namizədlər öz mesajlarını ödənişli siyasi reklam formasında çap mediada elektorata çatdırırdı, lakin onlardan yalnız üç nəfəri bundan istifadə etdi.

Rəsmi kampaniya dövründə xəbərlər proqramlarında kampaniya yalnız məhdud şəkildə işıqlandırılırdı. Rəsmi kampaniya başlamazdan öncə olduğu kimi, bütün əsas televiziya kanalları, o cümlədən İctimai TV xəbərlərin gözəçarpan hissəsini hakimiyyət orqanları və onların fəaliyyətinə davamlı şəkildə həsr etmişdir. Cənab İlham Əliyevə Prezident kimi fəaliyyətinə bütöv şəkildə mediada yenə də yer ayrılırdı. Hazırkı dövlət başçısının kampaniyasına fayda gətirən mərasim tədbirlərin (bax yuxarıda Kampaniya adlı VIII fəsilə) və ya mənzillərin, televizorların, soyuducuların, kompüterlərin, avtomaşın və ya digər hədiyyələrin paylanması kimi faktların yayımlanması yolu ilə hakimiyyət orqanların işini və fəaliyyətini müsbət şəkildə qiymətləndirmək məqsədilə aydın görünən tendensiya müşahidə olunurdu. Hakimiyyət orqanlarının işi ilə bağlı tənqidi fikirlər ümumiyyətlə yox idi.³⁹

Seçkiyə dörd həftə qalmış, İctimai TV özünün 51 faizlik siyasi və seçki xəbərlərinə həsr olunmuş proqram vaxtının (16 faizini) Prezidentin, (22 faizini) hökumətin, (3 faiz) Prezidentin İcra Aparatının və (10 faizini) YAP-ın fəaliyyətinə həsr etmişdir. Həmin xəbərlərin əksəriyyəti müsbət və ya neytral tonda verilmişdir. Bundan fərqli olaraq, bütün digər namizədlər və siyasi partiyalara, o cümlədən seçkiləri boykot etmək qərarını vermiş tərəflərin fəaliyyətinə ümumilikdə efir vaxtının yalnız 12 faizi ayrılmışdır. Bütövlükdə, kampaniya və siyasi məsələlərə deyil, daha çox seçki prosesinin prosedur aspektlərinə intensiv diqqətin yetirilməsi tendensiyası hiss olunurdu və beləliklə, bu xəbərlərin 37 faizi MSK-nın fəaliyyətinə həsr edilmişdir. İctimai TV seçkilərə bütövlükdə həsr olunmuş “Xalq Seçir” adlı xüsusi dövrü proqramı yayımlayırdı. Namizədlər arasında debatları göstərməklə yanaşı, bu proqram həmçinin seçkilərin texniki aspektləri və hazırlıq işlərinə yönəlmişdir. Seçki kampaniyasının rəsmi başlanma tarixindən etibarən İctimai TV-nin Prezidentin apardığı fəaliyyəti xəbərlər proqramında məhdud şəkildə işıqlandırmaq söylərinə baxmayaraq, dövlət başçısına xəbərlərdə həsr olunan efir vaxtının həcmi bütün digər namizədlərə verilən vaxtdan üç dəfə çox (müvafiq olaraq, 76 faiz və 24 faiz) olmuşdur.

Məzmunca sırf müsbət və ya neytral olan siyasi və seçki xəbərlərinin 94 faizini (yayımın ümumi həcmnin 72 faizini Prezidentə həsr edərək) hakimiyyət orqanların və hakim partiyanın xeyrinə ayıraraq, dövlətin maliyyələşdirdiyi AzTV aydın şəkildə qərəzli mövqe

³⁹ Məsələn, bir sıra müxalifət partiyaların seçkidə iştirak etməmək haqqında qərarı haqqında məlumatı yalnız İctimai TV və ANS öz xəbərlər verilişində vermişlər.

nümayiş etdirmişdir. Digər namizədlər barədə məlumat yalnız son məqamlarda verilirdi, “Demokratik Qüvvələrin Birləşmiş Cəbhəsi” haqqında məlumat isə demək olar ki, ümumiyyətlə verilmirdi. Xəbərlərin təxminən 6 faizi MSK-ya həsr edilmişdir. Özəl kanallardan olan Space, Lider TV, ATV və Xəzər TV eyni yanaşmanı tətbiq etmişlər.

Digər özəl televiziya kanalı – ANS də özünün xəbərlər proqramının əsas hissəsini hakimiyyət orqanları və hakim partiyaya həsr etmişdir, lakin İctimai TV-də olduğu kimi, bu kanal da, həmçinin digər namizədlərə müəyyən xəbər vaxtı ayırmışdır. 25 sentyabrdan etibarən, ANS-in xəbərlər proqramı müxtəlif mövzular ətrafında bütün namizədlərdən dövrü müsahibələr götürmüşdür. (Prezident Əliyev səlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən təmsil olunmuşdur).

Televiziyadan fərqli olaraq, çap mediada müxtəlif rəylər verilmişdir. Dövlətin maliyyələşdirdiyi *Azərbaycan və Respublika* qəzetləri öz hüquqi öhdəliyinə əməl edərək, namizədlər üçün ödənişsiz yer ayırmışlar. Lakin, həmin ödənişsiz yerlərdən başqa, onlar açıq şəkildə Prezidentə dəstək vermişlər. Həmin mətbu orqanlarından fərqli olaraq, müxalifət yönümlü özəl *Yeni Müsavat* qəzeti dövlət orqanlarını müəyyən dərəcədə tənqid etmiş və cənab Ağazadəni dəstəkləmişdir. Digər özəl qəzet – *Zerkalo* öz siyasi xəbərlərinin əksər hissəsini cənab İlham Əliyevə həsr etmiş, lakin digər namizədlər üçün də müəyyən xəbər yerləri ayırmışdır.

Əksər televiziya kanalları (ANS istisna olmaqla), o cümlədən İctimai TV BSMM-in İlkin Faktlar və Nəticələr barədə Bəyanatının seçilmiş yerlərini vermiş və bunu, təhrif edilmiş formada təqdim etmişlər. Media qiymətləndirmənin yalnız müsbət məqamlarına yönəlmiş, bəyanatın nəticələrində göstərilmiş vacib faktlar və nöqsanlara diqqət yetirməmişlər.

X. ƏRİZƏ VƏ ŞİKAYƏTLƏR

A. ÜMUMİ TƏSVİR

Seçki prosesi zamanı seçki komissiyalarına çox az sayda şikayətlər təqdim olunmuşdur. Seçki günündən əvvəl, ümumilikdə MSK-ya yeddi şikayət verilmişdir. ATƏT/DTHİB-nin SMM-yə MnSK-lara təqdim edilmiş yalnız altı şikayət barədə məlumat verilmişdir və onların hamısı rədd edilmişdir. Həmin hallarda MSK və ya məhkəmələrə əlavə apelyasiya şikayətləri verilməmişdir. Seçki günü, BSMM müşahidəçilərin səfər etdiyi seçki məntəqələrinin yalnız 11-də rəsmi şikayətlər verilmişdir. Seçki günü və ondan sonrakı dövrdə MSK tərəfindən heç bir şikayət alınmamış, MnSK-lara həmçinin heç bir şikayət verilməmişdir. Keçmiş seçkilərdə müşahidə olunmuş çox saylı şikayətlərlə müqayisədə hazırda şikayətlərin az olması müəyyən dərəcədə irəliləyişdən xəbər verirdi, lakin bu, eyni zamanda hazırkı seçkilərin məhdud rəqabətçilik şəraiti ilə xarakterizə olmasını da əsaslandırma bilərdi.

Seçki məəcəlləsinə edilmiş son əlavələrdə ərizə və şikayət mexanizminə mühüm dəyişikliklərin edildiyi halda, şikayətlərin az olması mexanizmin nə dərəcədə effektiv olmasının tam qiymətləndirilməsini mümkünəş etmişdir. Buna baxmayaraq, ərizə və şikayətlərin baxılmasına dair, o cümlədən ekspert qruplarının tərkibi, ərizə və şikayətlərin əsaslandırılması üçün hüquqi müddətin uzadılması imkanı və media işçi qrupunun fəaliyyəti ilə bağlı müəyyən narahatlıqlar üzə çıxmışdı. MSK və MnSK-lar səviyyəsində yenidən formalaşmış ekspert qruplarının təsirini və effektivliyini qiymətləndirmək çətin idi, çünki MSK səviyyəsində ekspert qrupu tərəfindən yalnız bir hal araşdırılmışdır.

Seçki gününə qalmış MSK-ya təqdim edilmiş yeddi şikayətdən yalnız biri – cənab Arif Əliyevi namizəd kimi qeydiyyata almamaq qərarı – ekspert qrupu tərəfindən araşdırılmışdır,

halbuki, qalan altı şikayət seçki kampaniyası ilə bağlı idi və MSK-nın media işçi qrupu tərəfindən baxılmışdır. Namizəd Hafiz Hacıyev tərəfindən təhqir olunduğunu iddia edən cənab Ağazadənin verdiyi şikayət əsassızlığına görə MSK tərəfindən rədd edilmişdir. Bununla belə, MSK qanunla nəzərdə tutulan qaydada bu məsələni məhkəməyə göndərməmişdir.

Beş şikayətə Bakının Apelyasiya Məhkəməsi tərəfindən baxılmış və rədd edilmişdir: onlardan dördü üzrə apelyasiya iddiası sonradan Ali Məhkəməyə təqdim edilmişdir. Etibarlı imzaların kifayət sayda olmaması səbəbindən namizəd kimi qeydə alınmaması haqqında MSK və Apelyasiya Məhkəməsinin qərarlarına qarşı apelyasiya iddiası Ali Məhkəməyə cənab Mais Güləliyev tərəfindən verilmişdir. MSK nümayəndəsinin iştirak etmədiyi Ali Məhkəmənin iclasında həmin iddia rədd edilmişdir. Keçmiş prezident seçkilərindən qalan borclarına görə seçki kampaniyası üçün vəsaitlərdən məhrum olmuş namizəd Qüdrət Həsənzadə MSK-nın bu qərarına qarşı məhkəmədə iddia qaldırmış, lakin onun ərizəsi təmin edilməmişdir. Borc hesab edilən pulun qaytarılması ilə bağlı MSK ilə əldə olunmuş qeyri-rəsmi razılaşmadan sonra, cənab Həsənzadənin Ali Məhkəməyə verdiyi növbəti apelyasiya ərizəsi təmin edilmişdir. Bu hadisədən sonra, 2003-cü il prezident seçkilərindən qalan borclarına görə kampaniya üçün vəsaitlərin ayrılmamasına görə cənab Hacıyev həmçinin Bakının Apelyasiya Məhkəməsinə eyni ərizə ilə müraciət etmiş və onun da müraciəti təmin edilmişdir. Hər iki halda məhkəmələr vətəndaşlar üçün bərabər hüquqları təmin edən Konstitusiyaya və namizədlər üçün bərabər şərait tələb edən seçki məəcəlləsinə istinad etsə də, onlar həmçinin o faktı da nəzərə almışdılar ki, həmin namizədlər borclu olduqları pulu qaytarmışlar.

Seçki məəcəlləsinə 2008-ci il iyun ayında edilmiş əlavələr MSK-ya exit poll təşkilatlarını akkreditasiya etmək səlahiyyətini verirdi. Həmin əlavə ATƏT/DTHİB və Venesiya təşkilatı tərəfindən seçki prosesinə lazım olmayan və informasiyanı toplamaq və yaymaq hüququnu, eləcə də söz azadlığını potensial qaydada məhdudlaşdırıcı amil kimi qiymətləndirilmişdir.⁴⁰ Təcrübənin və sənədlərin çatışmaması səbəbini gətirərək exit poll-un aparılması üçün MSK-nın icazəni verməmək qərarından sonra, Sumqayıt Hüquqi İnkişaf naminə Gənclər Təşkilatı bu qərarla bağlı Bakı Apelyasiya Məhkəməsində iddia qaldırmış, sonra isə, Ali Məhkəmədə iddianı davam etdirmişdir. Hər iki halda, apelyasiya iddiaları rədd edilmişdir. Qanunda exit poll-un keçirilməsində “təcrübənin” müəyyən edilməsi meyarı əks olunmasa da, nə MSK, nə də ki, məhkəmələr qərarlarını əsaslandıraraq aydın faktiki-hüquqi dəlillər gətirməmişlər.

Ərizə və şikayətlərin baxılmasında, ümumilikdə, MSK və məhkəmələr qərarların bir çoxu üçün əhatəli hüquqi arqumentlər gətirə bilməmişlər. Əksər hallarda, rədd edilən tərəfin irəli sürdüyü əsas arqumentlər müvafiq qərarlarda öz həllini tapmırdı.

B. MEDIA YA DAIR ƏRİZƏ VƏ ŞİKAYƏTLƏR

MSK seçki məəcəlləsinin kampaniya ilə bağlı müddəalara uyğunluğunu diqqətdə saxlamaq məqsədilə MSK-ya yardımçı olacaq və MSK üzvləri və müxtəlif mətbu orqanların jurnalistlərindən ibarət xüsusi media işçi qrupunu yaratmışdır (Bax IV fəsilə, Hüquqi Çərçivə). MSK-nın media işçi qrupu ilə MSK-nın ekspert qrupu arasında səlahiyyətlərin bölgüsü aydın deyildi, çünki birincisi şikayətlərin hətta media ilə bağlı olmadığı təqdirdə belə, həmin şikayətlərə baxırdı. Media işçi qrupu beş iclasını keçirmiş və altı şikayətə baxmışdır: bir şikayət - YAP, beş şikayət isə, Ümid Partiyası tərəfindən verilmişdir. YAP təşviqat xarakterli disklinin paylanması yolu ilə namizəd Ağazadə tərəfindən seçki kampaniyasının

⁴⁰ ATƏT/DTHİB və Venesiya Komissiyası, 16 iyun 2008-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə Əlavələr və Dəyişikliklər haqqında Qanun Layihəsi ilə bağlı Birgə Rəy” sənədi (CDL-AD(2008) 011).

erkən başlanmasını iddia edirdi. Ümid Partiyası isə bildirirdi ki, həmin materialların paylanması artıq 2007-ci ildə başlanmışdır və həmin kompakt disklər “Siyasi Partiyalar haqqında” Qanun əsasında paylanılmasına icazə verən partiya haqqında məlumatdır.⁴¹ İşçi qrup MSK-ya cənab Ağazadəyə xəbərdarlıq etmək təklifini vermişdir.⁴² MSK-nın qəbul etdiyi qərarla cənab Ağazadəyə “seçki kampaniyası zamanı qanunvericiliyin tələblərinə dəqiq şəkildə riayət etmək” təlimatı verilmişdir.

Ümid Partiyasının verdiyi bütün şikayətlər isə, əsassız hesab edilmişdir. Bir halda, Ümid Partiyası dövlət və bələdiyyə rəsmilərinin kampaniyada iştirakını qadağan edən MSK-nın qərarını pozmuş və YAP-ın mitinqində iştirak edən iki yüksək rütbəli dövlət rəsmisindən şikayətlənirdi. İşçi qrup qanunda nəzərdə tutulan qaydada həmin rəsmilərin kampaniyada iştirak etmələrinin sübutlarını aşkar etməmişdir.⁴³ Qrupun rəhbəri bildirmişdir ki, yüksək rütbəli rəsmilər adi seçici kimi eyni hüquqlara malikdirlər və buna görə də, hər hansı namizədə səs verməklə bağlı birbaşa müraciətlərin edildiyi halları istisna etməklə, onlara kampaniya tədbirlərində iştirak etmək imkanı verilməlidir.

İştirak edən bütün üzvlərin müzakirəsindən və səs verməsindən sonra, işçi qrup MSK tərəfindən qəbul edilmiş qərarlar üçün əsas kimi xidmət edən altı rəyi qəbul etmişdir. Həmin qərarlardan dördü qanunla nəzərdə tutulmuş müddət keçdikdən sonra qəbul edilmişdir.

XI. QADINLARIN İŞTİRAKI

Qadınların seçkilərdə iştirakı üçün nə hüquqi maneələr, nə də ki, onların iştirakını təşviq etməkdə hüquqi müddəalar var. Siyasətdə bir neçə tanınmış qadınların olmasına baxmayaraq, qadınların siyasi həyatda iştirakı ümumən məhduddur. Ümumilikdə, qadınlar yüksək səviyyəli postlarda, o cümlədən ali siyasi vəzifələrdə məhdud şəkildə təmsil olunurlar. Yalnız bir qadın, Ailə, Qadın və Uşaq məsələləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədri öz müddətini başa vurmuş hökumətin üzvü idi. Hazırkı Parlamentdə, 125 millət vəkildən 14-ü qadındır.

Bu seçkilərdə qadın namizəd yox idi və siyasi liderlər, o cümlədən namizədlər tərəfindən qadınların hüquqları və ya məsələləri nadir hallarda nəzərə alınır. Konstitusiyaya və seçki məəcəlləsində kişi və qadınlar arasında bərabər hüquqlar təsbit olunsa da, qadınların seçki idarəçilik orqanlarının yüksək səviyyəsində iştirakı aşağı olmuşdur. MSK-nın 16 təyin olunmuş üzvündən dörd nəfəri qadındır; 125 MnSK-ların sədrləri arasında yalnız 3 nəfəri qadındır. BSMM-in qısa müddətli müşahidəçiləri tərəfindən təqdim olunmuş hesabatlarla görə, qadınlar seçki günü BSMM müşahidəçilərinin səfər etdiyi MnSK-ların yalnız 21 faizinə sədrlik etmiş və həmin MnSK-ların üzvlərinin ümumilikdə 34 faizini təşkil etmişlər.

XII. MİLLİ AZLIQLARIN İŞTİRAKI

Əhalinin 1999-cu ildə siyahıya alınması nəticələrinə görə, etnik azlıqlar Azərbaycan əhalisinin təqribən 10 faizini təşkil etmişlər. Milli azlıqların üzvləri bərabər vətəndaş və seçki hüquqlarına malikdirlər. Milli azlıqların bəzi nümayəndələri hazırkı Parlamentin üzvləridir (bir rus, bir talış və bir nəfər Qubada yəhudi icmasını təmsil edir).

⁴¹ Siyasi Partiyalar haqqında qanunun 12-ci maddəsində bildirilir ki, “siyasi partiyalar öz məqsədləri və fəaliyyət barədə azad şəkildə məlumatı yayı bilər.”

⁴² MSK üzvü bildirmişdir ki, qrup tərəfindən edilən xəbərdarlığın heç bir hüquqi qüvvəsi yoxdur.

⁴³ Seçki məəcəlləsinin 1.1.13 maddəsində qeyd edilir ki, “seçkiqabağı təşviqat – vətəndaşların və siyasi partiyaların seçiciləri seçkilərdə iştiraka, bu və ya digər namizədlərin lehinə səs verməyə (səs verməməyə) çağırmaq və ya çağırmaq məqsədi daşıyan fəaliyyətdir”.

Azlıqlarla bağlı məsələlər bu seçkilərdə mühüm faktor kimi görünmürdü və namizədlər tərəfindən nadir hallarda qaldırılırdı. Öz kampaniya proqramında bir namizəd bəyan etmişdir ki, o, ölkədə rus dilinə ikinci dövlət dili statusun verilməsini istəyir, lakin məsələ ilə bağlı hər hansı debatlar keçirilmədi.

Bəzi BSMM müşahidəçiləri məruzə etmişlər ki, seçki günü Azərbaycan dilində danışa bilən seçicilər və seçki komissiyalarının üzvləri öz doğma dillərində müxtəlif əlifbadan istifadə etdiklərinə seçki bülletenlərinin və yekun protokolların doldurulmasında bəzən problemlərlə üzləşirdilər.

XIII. YERLİ MÜŞAHİDƏÇİLƏR

Hüquqi çərçivə ATƏT qarşısında götürülmüş öhdəliklərə uyğun olaraq, yerli və beynəlxalq müşahidə imkanlarını təmin edir. Bitərəf seçki müşahidəsini aparan iki yerli QHT – Seçkilərin Monitorinq Mərkəzi (SMM) və Azərbaycanda Vətəndaş Cəmiyyətinin İnkişafı naminə Assosiasiya (AVCİA) – uzun və qısa müddətli müşahidəni aparmışlar. Digər iki QHT koalisiyası – “Azad, Şəffaf və Ədalətli Seçkilər Uğrunda” və “2008 Seçkilər üzrə QHT Koalisiyası” – seçki günü işləyəcək çox saylı müşahidəçilərini yerləşdirmişlər. SMM təxminən 750 seçki məntəqəsində səsərlərin paralel hesablanması həmçinin aparmışdır. Bir sıra insan hüquqları üzrə QHT-lər və gənclər təşkilatları çox saylı dairələrdə böyük sayda müşahidəçilərini qeydiyyatdan keçirmişlər.⁴⁴

Müşahidəçilərin akkreditasiyası əhatəli olmuş və 21000-dən artıq yerli bitərəf müşahidəçi⁴⁵ MSK və DSK-ların akkreditasiyasından keçmişdir. Bundan əlavə, 21000-dən çox partiya müşahidəçiləri, o cümlədən seçkiyə namizəd irəli sürmüş siyasi partiyaların təmsilçiləri bu seçkilərdə akkreditasiya almışdır.

Bununla belə, ən böyük yerli müşahidəçi təşkilatlarından biri sayılan SMM-nin QHT kimi qeydiyyatı Ədliyyə Nazirliyinin vəsətəti əsasında Bakının Rayon Məhkəməsi tərəfindən 14 may tarixində ləğv edilmişdir.⁴⁶ Hakimiyyət orqanları bəyan etmişlər ki, Ədliyyə Nazirliyinin ilkin qeydiyyatından yalnız bir neçə ay sonra həmin qeydiyyatın ləğv edilməsi qeydiyyat sənədlərində çatışmazlıqların tapılması ilə bağlıdır. Apelyasiya prosesi davam edir. Ayrıca olaraq, Seçkilərin Monitorinq Mərkəzi avqustun 12-də yenidən qeydiyyatdan keçmək üçün Ədliyyə Nazirliyinə müraciət etmiş, lakin seçki gününə qədər heç bir cavab almamışdır.⁴⁷ Bu təşkilatın müşahidəçiləri fərdi qaydada akkreditasiyanı almaq iqtidarında olsa da, onların bir neçəsi seçki gününə az qalmış müddətdə öz namizədliyini dərhal geriye götürmüşdür. Bildirilir ki, onlar bu addımı təşkilat adından müşahidə aparmamaq təzyiqi altında atmışlar.

Yerli seçki müşahidəsi 1990-cı il tarixli Kopenhagen Sənədində ATƏT-ə üzv olan dövlətlər tərəfindən üzərinə götürülmüş xüsusi öhdəlikdir. Nəticədə, ATƏT-ə üzv olan dövlətlər “QHT-lərin vətəndaş cəmiyyətinin gələcək inkişafı və insan hüquqlarına, eləcə də əsas azadlıqlara

⁴⁴ Bunlar aşağıdakı təşkilatları nəzərdə tutur: Gənclər Gələcəyə Doğru, Gənc Vətənpərvərlər İttifaqı, “Bizim Nəsil” Regional İnkişaf naminə Gənclər Assosiasiyası, Gənclərin Təhsil Mərkəzi, Gənc Hüquqsünaslar, D.Əliyeva adına Qadın Hüquqlarının Müdafiə Birliyi, İnsan Hüquqları və Qanunculuq Bürosu.

⁴⁵ Onlardan 15777 nəfər yerli QHT-lər tərəfindən akkreditə olmuş, 5802 nəfər isə fərdi müşahidəçi kimi qeydiyyatdan keçmişdir.

⁴⁶ Bax ATƏT/DTHİB-in 11 iyul 2008-ci il tarixli Tələbatların Qiymətləndirilməsi Missiyasının Hesabatına www.osce.org/odihr-elections/32175.html

⁴⁷ 2008-ci il noyabrın ortasında Seçkilərin Monitorinq Mərkəzinə bildirilmişdir ki, onların yenidən qeydiyyatı haqqında vəsətəti təmin edilməmişdir.

əməl olunmasına tam töhfə vermək imkanlarına” öz dəstəyini bir daha vurğulamışlar.⁴⁸ QHT-lər tərəfindən yerli səviyyədə seçki müşahidəsinin aparılmasına edilən maneələrin seçki prosesinin şəffaflığına xeyli təsiri var. Seçki müşahidəçilərin seçki orqanları tərəfindən akkreditasiyası geniş mənada yetərli olsa da, Seçki Monitoring Mərkəzinin qeydiyyatının ləğvi və onun üzvləri ilə müşahidəçilərə edilən sonrakı təzyiqlər ATƏT qarşısında götürülmüş öhdəliklərə uyğun deyil.

XIV. SEÇKİ GÜNÜ

Seçki günü ümumilikdə sakit və dinc keçmişdir. BSMM-in müşahidə hesabatları səsvermədə seçicilərin böyük sayda iştirakını nümayiş etdirir; MSK-nın rəsmi məlumatlarına görə, bu göstərici 75.1 faiz səviyyəsində olmuşdur. Müsbət addım olaraq, MSK oktyabrın 16-da səhər saat 2-yə qalmış məntəqə səviyyəsində seçki nəticələrini öz internet sahifəsində yerləşdirməyə başlamış, onların seçki gecəsi və sonrakı günlər ərzində yeniləşməsinə davam etdirmişdir. Seçki məntəqələri səviyyəsində nəticələr haqqında protokolların geniş şəkildə yayılması ilə yanaşı, təfərrüatlı ilkin nəticələrin operativ çapı mühüm şəffaflıq tədbiri hesab edilir.

A. AÇILIŞ VƏ SƏSVERMƏ PROSEDURLARI

Səfər edilmiş seçki məntəqələrinin 89 faizində açılış prosedurları müsbət qiymətləndirilmiş, daha çox problemlər şəhər yerlərində deyil (bunlardan yalnız 5 faizi pis və ya çox pis kimi qiymətləndirilmiş), uzaq kənd yerlərində (bunlardan yalnız 21 faizi pis və ya çox pis kimi qiymətləndirilmişdir) müşahidə olunmuşdur. Bununla belə, bir sıra prosedur nöqsanları BSMM tərəfindən qeydə alınmışdır; onlar arasında aşağıdakı çatışmazlıqlar mövcud idi – bülletenləri etibarlılaşdırmaq üçün onların sayılması və möhürlənməsinin yoxlanılması (20 faiz); alınmış seçki bülletenlərinin sayının elan edilməsi və protokola salınması (28 faiz), seçki bülletenləri qutusunun üzərində olan möhürlərin seriya nömrəsini elan və qeyd edilməsi (17 faiz); və istifadə olunmamış qeydiyyatdan çıxmaq haqqında arayışların (QSK-ların) hesablanması və ləğv edilməsi (18 faiz). Seçki qutuları, xüsusən də səyyar qutular bəzi hallarda kifayət dərəcədə möhürlənməmişdir. BSMM müşahidəçilərindən ibarət doqquz heyət məruzə etmişdir ki, açılış prosedurlarının bütün mərhələləri yerlərdə olan şəxslərə aydın şəkildə görünürdü və yeddi heyət məruzə etmişdir ki, onlar bu mərhələdə müşahidələrin aparılmasında məhdudiyətlərlə üzləşmişlər. Açılışı müşahidə olunan demək olar ki, bütün MnSK-lar tələb olunan bütün seçki materiallarını almışlar. Bir neçəsi istisna olmaqla, seçki məntəqələri vaxtında açılmışdır; yubanmalar olduqda belə bu, 15 dəqiqədən çox olmamışdır.

BSMM müşahidəçiləri səfər etdikləri seçki məntəqələrinin 94 faizində səsvermə prosesini yaxşı və ya əla kimi qiymətləndirmiş, onu ümumiyyətlə yaxşı, rəvan və etibarlı şəkildə təşkil olduğunu təsvir etmişlər. Ümumi qiymətləndirmədə şəhər və kənd yerləri arasında fərqlər olmamışdır; bununla belə, bəzi regional kənara çıxmalar mövcud idi: Bakı, Şəki və Şamaxıda BSMM müşahidəçiləri verdikləri qiymətlərdə əsasən müsbət olmuşlar (həmin bölgələrdə, müvafiq olaraq, 98, 100 və 99 faizlik müsbət qiymət verilmişdir); lakin Tovuz və Lənkəranda, həmçinin onlara yaxın ərazilərdə daha tənqidi olmuşlar (bu bölgələrə, müvafiq qaydada 15 və 14 faizlik pis və ya çox pis qiymət verilmişdir). Hərbi hissələrdə və cəzaçəkmə yerlərində seçki məntəqələrində, eləcə də məcburi köçkünlər üçün yaradılmış məntəqələrdə səsvermənin qiymətləndirilməsi ümumi qiymətləndirmədən fərqlənməmişdir.

Ümumilikdə, onların müsbət qiymətləndirilməsinə baxmayaraq, BSMM müşahidəçiləri bir sıra prosedur pozuntularını qeydə almışlar. Onlardan ən çox yayılan hallar təkrar səsvermənin

⁴⁸ 1999-cu ildə ATƏT-in Sammit Sənədi, 27-ci bənd, www.osce.org/documents/mcs/1999/11/4050_en.pdf

qarşısının alınması vasitələrinə əməl olunmaması ilə bağlı olmuşdur: səfər edilmiş seçki məntəqələrinin 14 faizində seçiciləri bir çox hallarda barmağın gözə görünməz mürəkkəbə batırılması ehtimalı hər zaman yoxlanılmırdı və 6 faiz məntəqələrdə mürəkkəbə batırılma hər zaman tətbiq edilmirdi. BSMM müşahidəçiləri kiçik sayda seçki məntəqələrindən məruzə etmişlər ki, həmin yerlərdə seçicilərin barmaqlarının şəffaf mürəkkəbə artıq batırıldığı və ümumiyyətlə batırılmaması yoxlanılmırdı (müvafiq qaydada, 18 və 6 hal müşahidə olunmuşdur). Səfər edilmiş seçki məntəqələrinin 14 faizində, QSK-ların hamısı MnSK tərəfindən saxlanılmamışdır və beləliklə, çox sayda səsverməyə qarşı bu cür vacib vasitə aradan qalxmışdır.

BSMM müşahidəçiləri tərəfindən müşahidə olunmuş digər pozuntular aşağıdakı kimi idi: seçki qutuları lazımcına möhürlənməmişdir (7 faiz), seçici siyahısında oxşar görünən bir qrup imzalar (8 faiz), başqa şəxsin əvəzinə və təkrar səsvermə halları (2 faiz) və eyni şəxsin çox sayda seçicilərə “yardımın göstərilməsi” (2 faiz). Qrup (və ya ailə) şəklində səsvermə səfər edilmiş seçki məntəqələrin 9 faizində müşahidə edilirdi. Səfər edilmiş seçki məntəqələrin 9 faizində heç də bütün seçicilərin hamısı gizlin şəkildə səs vermirdilər. BSMM müşahidəçiləri səsvermənin müşahidə olunduğu yeddi seçki məntəqəsində seçki qutusunun doldurulmasına işarə edən aydın dəlilləri qeyd etmişlər. Onlar həmçinin səfər edilmiş yeddi seçki məntəqəsindən məruzə etmişlər ki, barmaqları şəffaf mürəkkəbə batırılmış seçicilərə yenə də səs vermək imkanı verilmirdi.

Əlavə siyahılara daxil edilmiş seçicilər və səyyar seçki qutusunu xahiş edən vətəndaşların sayı az olmuşdur: orta hesabla, seçki günü zamanı səfər edilmiş seçki məntəqələrində bu göstəricilər müvafiq qaydada 2.4 və 1.4 faiz. QSK-lar səfər edilmiş seçki məntəqələrində səs vermiş şəxslərin 1 faizdən də az olan hissəsi tərəfindən istifadə edilmişdir. BSMM müşahidəçiləri səkkiz seçki məntəqəsindən məruzə etmişlər ki, seçicilərə qeyri-məqbul səbəblərə görə səs vermək imkanı verilməmişdir.

BSMM müşahidəçiləri seçki məntəqələrində şəraitə dair bəzi məsələlərin mövcud olduğunu həmçinin qeyd etmişlər. Hesabatların 6 faizində, BSMM müşahidəçiləri bildirmişlər ki, seçki məntəqələrində, daha çox səhər saatlarında həddindən artıq insan olmuşdur. Seçki məntəqələrinin təqribən 10 faizində qeydiyyatla alınmış seçicilərin sayını təmin etmək üçün yerin kifayət qədər geniş olmaması səbəbindən səsvermənin keçirilməsi qeyri-adekvat hesab edilmişdir.

Seçki məntəqələrinin 7 faizində, səsvermə prosesinin bütün mərhələlərinin hamısı MnSK və ya müşahidəçilər üçün aydın idi. BSMM müşahidəçiləri müəyyən namizədə səs vermək üçün yalnız ayrı-ayrı qorxudulma və ya seçicilərə təsir etmək cəhdlərini (bir halda bu MnSK-nın sədri tərəfindən edilmişdir) qeydə almışlar. BSMM müşahidəçiləri (altı halda) seçki məntəqələrindən kənarında aparılan kampaniya fəaliyyətini ayrı-ayrı yerlərdə baş verdiyini qeyd etmiş və ya hazırkı Prezidentin kampaniya materiallarının yaxud portretlərin seçki məntəqəsinin içərisində (məntəqələrin 3 faizində) nümayiş etdirildiyini bildirmişdir.

Seçki günü BSMM müşahidəçilərin səfər etdiyi seçki məntəqələrinin təxminən 18 faizi internetə qoşulmuş video kameralarla təchiz olunmuşdur. Həmin seçki məntəqələrinin 11 faizində BSMM müşahidəçiləri bildirmişlər ki, onların müəyyən formada quraşdırılması səsvermənin məxfiliyi ilə bağlı narahatlıq yaratmışdır.

MnSK-ların məsləhətçi üzvləri səfər edilmiş seçki məntəqələrinin 53 faizində müəyyən edilmişdir. Əksər hallarda, həmin üzvlər YAP-ın təyin etdiyi şəxslər idi. Ümid partiyasından olan MnSK-ların məsləhətçi üzvləri səfər edilmiş seçki məntəqələrinin altı faizində müəyyən

edilmişdir; namizədlərin irəli sürdüyü digər partiyalar daha az MnSK məsləhətçi üzvlərini təyin etmişlər. Yerli heç bir partiya mənsubiyyəti olmayan müşahidəçiləri səfər edilmiş seçki məntəqələrinin 80 faizində görünürdü. Həmin müşahidəçilər bir çox hallarda hansı təşkilatı təmsil etdiklərini izah edə bilmirdilər. Səfər edilmiş seçki məntəqələrinin 4 faizində icazəsi olmayan şəxslər var idi; seçki məntəqələrinin 15 faizində həmin şəxslər MnSK-ların işinə birbaşa və ya ötəri yolla müdaxilə edirdilər. BSMM prosesə birbaşa və ya ötəri formada müdaxilə edən şəxsləri digər hallarda da müşahidə etmişdir.

BSMM müşahidəçiləri 9 faiz seçki məntəqələrindən məruzə etmişlər ki, onlara öz işini aparmağa imkan verilməmiş, məntəqələrin 5 faizində isə, MnSK-lar onlarla tam mənada əməkdaşlıq etməmişdir.

B. HESABLAMA PROSEDURLARI

BSMM müşahidəçiləri səsvermə prosesindən fərqli olaraq, səslərin hesablanmasını o qədər də müsbət qiymətləndirməmişlər. Hesablamaların 77 faizi yaxşı və ya əla kimi dəyərləndirildiyi halda, onların 23 faizi pis və ya çox pis kimi qiymətləndirilmişdir. Hesablamaların spesifik aspektlərinə gəldikdə, BSMM müşahidəçiləri MnSK-ların işinin qiymətləndirilməsində, MnSK-lar tərəfindən hesablama prosedurlarının qavranılmasında və prosedurlara riayət edilməsində daha çox tənqidi fikirlər söyləmişlər.

BSMM müşahidəçiləri üç halı da qeyd etmişlər ki, seçki məntəqələrində növbədə səsverməni gözləyən şəxslərə səsvermənin saat 19:00-da bağlanması səbəbindən müvafiq hüquqi müddəalara zidd olaraq, səs verməyə icazə verməmişlər.

Müşahidə edilmiş MnSK-ların xeyli hissəsində qanunla seçki qutularının açılmasından öncə yerinə yetirilməli adi, mühüm tutuşdurulma prosedurları aparılmamışdır. MnSK-ların on iki faizi istifadə edilməmiş seçki bülletenlərini ləğv etməmiş, onların 26 faizi əsas və əlavə seçici siyahılarında seçicilər imzalarının sayını hesablamamış, məntəqələrin 17 faizi QSK-lardan istifadə etməklə, səs vermiş seçicilərin sayını müəyyən etməmiş və nəhayət, onların 19 faizi səyyar seçki qutusunda istifadə edərək, səs vermiş seçicilərin sayını hesablamamışdır.

Hətta əsas tutuşdurulma prosedurları MnSK-lar tərəfindən yerinə yetirildiyi təqdirdə, müvafiq prosedur addımları bir çox hallarda sadəcə buraxılırdı. Beləliklə, müşahidə edilmiş MnSK-ların 40 faizi seçki qutularının açılmasından əvvəl nəticələr haqqında protokolların müvafiq hissəsini doldurmamış, 35 faizi həmin məlumatların riyazi üsulla yoxlamamışdır. Müşahidə edilmiş hesablamaların 33 faizində MnSK-lar göstəriciləri protokola daxil etməzdən öncə onları şifahi qaydada elan etməmiş və beləliklə, prosesin şəffaflığını gözəçarpan dərəcədə məhdudlaşdırmışdır.

Prosesin şəffaflığı seçki bülletenlərin hansı formada işarələnməsinin müşahidəçilər tərəfindən (16 faiz hallarda) aydın şəkildə görünməməsi faktı bir çox seçki məntəqələrdə şübhə altına alınmışdır. Müşahidə olunmuş hesablamaların 12 faizində, seçki bülletenlərin etibarlı olması əsaslı qaydada müəyyən edilməmiş, 11 faizdə isə, həmin müəyyən edilmə ardıcıl şəkildə aparılmırdı. Müşahidə olunmuş seçki məntəqələrinin 8 faizində MnSK üzvlərindən başqa kənar şəxslər səslərin hesablanmasında həmçinin iştirak etmiş, 4 faizində isə, rəsmi nəticələr protokolu nəticələrin müəyyən edilməsindən öncə MnSK-lar üzvləri tərəfindən imzalanmışdır.

BSMM müşahidəçiləri seçicilər siyahılarında olan məlumatlar, nəticələr və ya protokollarla göz qarşısında manipulyasiyanı on halda məruzə etmişlər. Müşahidə olunmuş bir hesablama

əməliyyatında, səsər başqa namizədə sayılmış, digər bir halda isə, etibarlı seçki bülletenləri dövriyyədən çıxarılmış və rəsmi səsvermə hesablamasına daxil edilməmişdir.

MnSK-ların təxminən 22 faizində nəticələr protokollarının doldurulmasında problemlər üzə çıxmış, müşahidə olunmuş hesablamaların 5 faizində, protokol tələb olunan qaydada diyircəkli qələm ilə doldurulmamışdır. Hesablama müşahidə olunan seçki məntəqələrin 35 faizində MnSK-lar qanunla tələb edildiyi kimi və MSK-nın Seçki Günü Kitabçasında aydın şəkildə qeyd edilən qaydada nəticələr protokolu ictimaiyyətin tanış olması üçün göstərilməmişdir. Bununla belə, müşahidəçilər, o cümlədən BSMM-in müşahidə edən təmsilçiləri əksər hallarda xahiş əsasında protokolların nüsxələrini almışlar. BSMM müşahidəçilərindən ibarət doqquz heyət məruzə etmişdir ki, hesablama başa çatdırıldıqdan və protokol doldurulduqdan sonra MnSK-lar seçki materiallarını DSK-lara aydın səbəb olmadan dərhal çatdırılmamışdır. Seçki materialların ötürülməsi hallarının 23 faizində MnSK sədri və seçki materialları qanunla tələb edildiyi qaydada müxtəlif partiyaları təmsil edən iki MnSK üzvləri tərəfindən müşayiət olunmamışdır.

XV. SƏSVERMƏ NƏTİCƏLƏRİNİN ÜMUMİLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ SEÇKİ NƏTİCƏLƏRİNİN ELANI

MnSK səviyyəsində nəticələrin ümumiləşdirilməsi prosesi müşahidə hesabatların 21 faizində pis və ya çox pis qiymətləndirilmişdir. BSMM müşahidəçiləri xüsusən də, prosesin şəffaflığına, DSK-larda prosedurların operativliyi və dəqiqliyinə aid problemləri qeyd etmişlər. Təəssürat yaranırdı ki, müşahidə olunmuş problemlərin bəziləri o faktdan irəli gələ bilərdi ki, MSK MnSK-lardan nəticələr protokollarının alınması, yoxlanılması və təsdiqi, eləcə də onların kompüter vasitəsilə ümumiləşdirilməsi ilə bağlı bu seçki üçün konkret təlimat verməmiş və ya DSK-lara 2003-cü ildə verilmiş təlimatın hələ də qüvvədə olmasını vurğulamamışdır. MSK-nın internet sahifəsinə çıxarılmış nəticələr haqqında məlumatlar BSMM müşahidəçilər tərəfindən seçki məntəqəsi səviyyəsində əldə olunmuş seçki protokolları ilə tutuşdurulduqda hər hansı gözəçarpan nöqsanlar tapılmamışdır.

BSMM müşahidəçiləri hesabatların 10 faizində qeyd etmişlər ki, MnSK-lar nəticələr protokollarının doldurulması və ya başa çatdırılmasını yalnız həmin protokolların DSK-lara çatdırılmasından sonra təmin etmişlər. Hesabatların daha 6 faizində, BSMM müşahidəçiləri qeyd etmişlər ki, MnSK-lar DSK-ların rəsmi qərarı olmadan DSK-larda protokollara düzəlişlər etmişlər. MnSK protokollarında göstərilmiş rəqəmlər DSK-lar tərəfindən (hesabatların 9 faizində) yoxlanıldığı təqdirdə bir çox hallarda uyğun gəlmirdi. Əksər hallarda, bu cür problemlər aydın səhvlərin (14 halda) düzəldilməsi məqsədilə kiçik dəyişikliklərin DSK-lar tərəfindən edilməsi və ya (beş halda) yenidən hesablamaq təlimatını verərək aradan qaldırılmışdır.

Nəticələr protokollarının kompüter vasitəsilə işlənilməsi məsələsi ilə bağlı 2003-cü il tarixli MSK-nın təlimatlarına uyğun şəkildə hər zamanı həyata keçirilmirdi. BSMM-in təxminən 24 faiz müşahidəçiləri məruzə etmişlər ki, DSK-lar həmin təlimatlarda tələb olunan kimi protokol məlumatlarını kompüterə daxil etməmiş və üç çap nüsxəsini çıxarmamışdır (onlar bir çox hallarda yalnız bir nüsxəni çap edirdi). Müşahidələrin 39 faizində, MnSK-ların sədrləri çap edilmiş nüsxələrini imzalamamış, 42 faiz hallarda isə, həmin çap edilmiş nüsxələr DSK sədrləri tərəfindən imzalanmamış və möhürlənməmişdir. DSK-ların yalnız yarısında çap edilmiş nüsxələrdə əks olunmuş nəticələr tələb olunan şifahi qaydada elan edilmişdir. Hər üç haldan birində MnSK sədri nəticələr onun seçki məntəqəsində nəzərdən keçirildiyi zaman iş yerində yox idi. BSMM müşahidəçilərin beş heyətindən biri çap edilmiş nəticələrin nüsxəsini almadığını bildirmişdir. BSMM müşahidəçilərin bir neçə heyətləri məruzə etmişdir ki,

müşahidə etdikləri DSK-lar MnSK-ların nəticələr protokollarını dərhal nəzərdən keçirməyərək, sadəcə onları toplayırdılar. Həmin DSK-lar bildirmişlər ki, onlar bu proseduru öz dairəsində yalnız bütün nəticələri aldıqdan sonra yerinə yetirəcəklər.

On hesabatda, BSMM müşahidəçiləri qeyd etmişlər ki, müşahidəçilər və ya namizədin nümayəndələrinə tutuşdurulma və nəticələrin ümumiləşdirilməsi prosesinin bütün aspektləri şəxsən tanış olmaq imkanı verilməmişdir. Doqquz heyət məruzə etmişdir ki, onlar öz müşahidə işinin aparılmasında məhdudiyyətlər və ya maneələrlə üzləmişlər; onlar həmçinin digər müşahidəçilər və ya namizəd nümayəndələrin müşahidə aparmaqdan məhrum edilməsi ilə bağlı üç halları sənədləşdirmişlər. BSMM müşahidəçiləri üç halı da qeyd etmişlər ki, müşahidəçilər və ya namizəd təmsilçiləri DSK-dan zorla çıxarılmışlar.

DSK-ların məsləhətçi üzvləri müşahidələrin 54 faizində müəyyən edilmişlər. Səsvermə zamanı onların əksəriyyəti YAP tərəfindən təyin olunmuşdur. Eyniləkdə, partiya müşahidəçiləri hesabatların 51 faizində müəyyən edilmişdir (bu halda, onlar əksəriyyəti YAP-ı təmsil edirdi). Yerli bitərəf müşahidəçilər həmçinin hesabatların 51 faizində müəyyən edilmişdir. İcazəsi olmayan şəxslərin olması müşahidə hesabatların 11 faizində qeydə alınmışdır; bununla belə, yalnız iki halda, bu cür şəxslər DSK-ların işinə birbaşa və ya ötəri yolla müdaxilə etmişlər.

Səkkiz seçki məntəqəsində nəticələr DSK-lar tərəfindən etibarsız hesab edilmişdir. ATƏT/DTHİB-in SMM-nə altı seçki məntəqədə nəticələrin etibarsız hesab edilməsi ilə bağlı qərarların nüsxəsi verilmişdir. Həmin qərarların yalnız ikisində nəticələrin etibarsız sayılmasının spesifik səbəbi göstərilmişdir.

MSK seçkilərin yekun nəticələrini hüquqi müddətə uyğun şəkildə 2008-ci ilin oktyabrın 19-da elan etmişdir. Konstitusiyaya Məhkəməsi yekun nəticələri oktyabrın 22-də, Prezidentin andıçmə mərasimi isə, 2008-ci il oktyabrın 24-də təşkil olunmuşdur.

XVI. SEÇKİDƏN SONRA SİYASİ HADİSƏLƏR

Seçkidən sonra, ATƏT/DTHİB-in SMM-i hazırkı Prezidentin altı rəqibi ilə bir sıra görüşlər keçirmişdir. Onlardan heç biri seçkinin nəticələrini sual altına qoymadı, baxmayaraq ki, cənab Hacıyev iddia edirdi ki, o, seçkidə sonuncu deyil, ikinci olmuşdur. Həmin namizədlər bildirmişlər ki, bəzi pozuntular prosesi çətinləşdirə bilərdi, lakin həmin problemlərin miqyası ümumi nəticələrə yenidən baxmaq üçün yetərli deyil. Namizədlərdən heç biri səsvermənin aparılması, hesablanması və nəticələrin ümumiləşdirilməsi ilə bağlı şikayətlər verməmiş, onların hamısı seçki gecəsi və ya sonrakı gün hazırkı Prezidenti qələbəsi münasibətilə təbrik etmişdir.

XVII. TÖVSIYƏLƏR

Aşağıdakı tövsiyələr seçkiləri ATƏT qarşısında götürülmüş öhdəliklərə və demokratik seçkilərə aid digər standartlara uyğun keçirilməsi məqsədilə göstərdiyi səylərə əlavə dəstək olaraq, Azərbaycan Respublikasının hakimiyyət orqanları, siyasi partiyalar və vətəndaş cəmiyyəti tərəfindən baxılması üçün təqdim olunur. Həmin tövsiyələrdən bəziləri ATƏT/DTHİB-in əvvəlki yekun hesabatlarda artıq verilmişdir, lakin həll olunmamış qalmışdır. ATƏT/DTHİB seçki prosesini daha da təkmilləşdirmək üçün Azərbaycanın hakimiyyət orqanları və vətəndaş cəmiyyətinə yardım etməyə daima hazırdır.

A. ÜMUMİ TƏSVİR

1. Müvafiq qaydada 2009 və 2010-cu illərdə keçirilməsi planlaşdırılan gələcək bələdiyyə və parlament seçkiləri baxımından, Azərbaycan Respublikasının hakimiyyət orqanları narahat doğuran və həll olunmamış məsələləri aradan qaldırmaq və seçki prosesinə etimadı artırmaq üçün ölkədə fəaliyyət göstərən bütün siyasi qüvvələrlə birgə seçkiyə aid məsələlər üzrə dialoqu inkişaf etdirmək tövsiyə olunur.

B. HÜQUQİ ÇƏRÇİVƏ

2. Seçki məcəlləsində qalan daxili uyğunsuzluqları və ikili məna daşıyan yerləri aradan qaldırmaq məqsədilə, xüsusən də, ərizə və şikayətlər hissəsi yenidən baxılmalıdır. Bundan əlavə, seçki məcəlləsində əks olunmuş müddəalar onun həyata keçirilməsini, eləcə də MSK tərəfindən qəbul edilən müvafiq qərar və təlimatların tətibatını asanlaşdırmaq üçün lazım olan hallarda aydınlaşdırılmalıdır.
3. Müxtəlif qanunlarda əks olunmuş seçkiyə dair müddəalar seçki məcəlləsi ilə müqayisədə uyğunsuzluqları və ya ikili məna daşıyan yerləri aradan qaldırmaq üçün yenidən baxılmalıdır. Məsələn, Mülki Prosesual Məcəllədə və Seçki Məcəlləsində seçki ilə bağlı ərizə və şikayətlərin baxılmasında rayon məhkəmələrinin oynadığı rol yenidən nəzərdən keçirilməlidir.
4. Əvvəlcə tövsiyə olunduğu kimi Mərkəzi Seçki Komissiyası və aşağı komissiyaların tərkibini, o cümlədən sədrlərin təyin olunmasını seçki komissiyalarına ictimai etimadı təmin edən və xüsusən də, seçkiyə qatılanların inamını əsaslandırان qaydada yenidən qurmaq üçün seçki məcəlləsinə əlavələr edilməlidir.

C. SEÇKİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ

5. Seçki prosesinin əsas aspektləri ilə bağlı təlimat və qaydaların verilməsində təkmilləşdirmə işlərinin aparılması ilə yanaşı, bütün təlimat və qaydaların ölkə ərazisində vahid formada tətbiqini təmin etmək üçün onlar MSK tərəfindən aşağı seçki komissiyalarına lazımi qaydada çatdırılmalıdır.
6. MSK davamlı şəkildə problemlərlə müşayiət olan sahələri vurğulamaqla, MSK təlimləri daha da intensivləşdirərək, DSK və MnSK-ları təlimatlandırmaq üçün göstərdiyi səyləri davam etdirə bilər. MnSK-lar üçün xüsusi diqqət hesablaşma prosedurlarına və nəticələr protokolların doldurulmasına aid qaydaların onlar tərəfindən qavranılması və əməl olunmasına yönəlməlidir.
7. Hərbi qoşunların adi seçki məntəqələrində səsverməsinin təmin etmək üçün növbəti addımlar atılmalıdır. Xüsusi hərbi seçki məntəqələri yalnız uzaq yerlərdə olan hissələr və sərhəddə duran qoşunlar üçün qurulmalıdır və bu cür seçki məntəqələri seçki məcəlləsinə uyğun olaraq, seçkidən kifayət qədər öncə təmin edilməlidir. Hərbi hissələrdə seçki məntəqələrinin qurulması hüququ yalnız MSK-ya məxsus olmalıdır. Həmin seçki məntəqələrində MnSK-lar adi prosedurlara uyğun təyin edilməli və yalnız mülki şəxslərdən ibarət olmalıdır.
8. MSK-nın iclasları üçün gündəlik və materiallar seçki məcəlləsinin 19.8-ci maddəsinə uyğun şəkildə vaxtına paylanmalıdır.

D. SEÇİCİLƏRİN QEYDIYYATI

9. Seçici siyahıların tərtibatına aid aydın təkmilləşdirmə işləri aparılsa da, onların dəqiqliyini yaxşılaşdırmaq üçün əlavə səylər göstərməlidir. Hər seçkidən sonra, seçici siyahılarında səhvən adları buraxılmış və MnSK-lar tərəfindən seçici siyahılarının təsdiqlənməsindən sonra əlavə edilmiş seçicilər avtomatik qaydada əsas seçici siyahılarına daxil edilməlidir.
10. MSK DSK və MnSK-lara təlim verə bilər ki, onlar seçicinin qeydiyyatdan çıxmaq kartlarını verdikdə, onların üzərində qeydiyyatı ləğv olunmuş seçicilərin şəxsiyyət vəsiqəsinin seriya və rəqəmli nömrəsi həmin kartların üzərində qeyd olunsun və qeydiyyatdan çıxmış seçici kartlarını qəbul edən MnSK-lar adi seçicilərə şamil edilən hüquqi müddəalara uyğun olaraq, həmin məlumatı seçici siyahılarına daxil etsinlər.

E. NAMİZƏDLƏRİN QEYDIYYATI

11. Qeydiyyatla alınmaq üçün Prezidentliyə mümkün namizədlər tərəfindən təqdim edilməli seçici imzalarının və müşayiət edən məlumatın yenidən baxılması sistemi və bu işin yerinə yetirilməsinə ayrılan müddət yenidən nəzərdən keçirilə bilər, çünki təcrübə onu göstərir ki, hazırkı qaydalar nə lazımi və şəffaf baxılmanı təmin edir, nə də ki, MSK-nın namizədin qeydiyyatı ilə bağlı qərarlarına qarşı məhkəmədə effektiv şəkildə iddianın qaldırılmasına imkan verir.
12. Alternativ olaraq, seçki məəcəlləsinə edilmiş ən son əlavələr nəticəsində çıxarılmış seçici imzalarının əvəzinə mümkün namizədlər üçün maliyyə depozitini qoymaq imkanı yenidən qaytarılmalıdır.

F. SEÇKI KAMPANIYASI

13. Bu seçkilərdə yerli icra hakimiyyəti orqanlarının seçki prosesinə müdaxilə halları azalsa da, tövsiyə olunur ki, Azərbaycan Respublikasının hakimiyyət orqanları, o cümlədən Prezidentin İcra Aparatı və MSK bu sahədə qalan nöqsanları aradan qaldırsınlar.
14. Hakimiyyət orqanları yenidən qəbul olunmuş Sərbəst Toplaşmaq Azadlığı haqqında qanun və onun həyata keçirilməsi sahəsində yaxın gələcəkdə icra orqanları, məhkəmələr, siyasi partiyalar və seçkidə maraqlı olan digər dairələrlə dəyirmi masaların təşkil olunmasını nəzərdən keçirə bilər.

G. MEDIA

15. Dövlətin maliyyələşdirdiyi AzTV-nin bərabər kampaniya şəraiti təmin etmək kimi hüquqi öhdəliyini aradan qaldıran və bu kanalda hər hansı kampaniya formasının yayımlanmasını qadağan edən seçki məəcəlləsinin 77.1 maddəsinə edilən əlavə aradan qaldırılmalıdır.
16. Dövlətin mülkiyyətində olan və ya maliyyələşdirdiyi medianın xəbərlər proqramlarında seçki iştirak edən bütün namizədlərə bərabər münasibətin təmin edilməsi üçün seçki məəcəlləsinin 77.1 maddəsinə əlavə edilməlidir.

17. Milli Televiziya və Radio Şurası ilə əməkdaşlıq edərək MSK kampaniya zamanı seçki məəcəlləsinin media ilə bağlı müddəalarına əməl edilməsini, o cümlədən dövlətin mülkiyyətində olan və ya maliyyələşdirdiyi mediada seçki iştirakçılarını xəbərlərdə bərabər şəkildə işıqlandırmasını təmin etməlidir. Seçki kampaniyası dövründə Milli Televiziya və Radio Şurası tərəfindən aparılan sistemətik media monitorinqi bu məsələdə MSK-ya yardımçı olacaqdır.
18. İctimai TV-nin müstəqilliyi, o cümlədən qərəzsiz verilişlər, xüsusən də xəbərlər proqramı təcrübəsinin inkişafı gücləndirilməlidir. Hazırlanan reportajlar, o cümlədən hakimiyyət orqanlarının apardığı fəaliyyət işıqlandırıldıqda xəbərlər tarazlı olmalı və faktlara əsaslanmalıdır.
19. Çap mətbu orqanlarının redaktorluq xətti hakimiyyət orqanlarının müdaxiləsi və ya təzyiqi olmadan müəyyən edilməlidir. ATƏT-in Mətbuat Azadlığı üzrə Nümayəndəsinin hal hazırda həbsdə olan jurnalistlərin azadlığa buraxılması və hökumətə qarşı tənqidi fikirlər söyləyən şəxslərin əleyhinə hüquq-mühafizə orqanların öncədən hazırlanmış hadisələr və kampaniyalardan çəkinməsi ilə bağlı verdiyi əvvəlki tövsiyələr nəzərə alınmalıdır.⁴⁹

H. ƏRİZƏ VƏ ŞİKAYƏTLƏR

20. MSK və MnSK səviyyəsində ekspert qrupları ilə bağlı mövcud sistem saxlandığı təqdirdə, həmin qruplar kənar hüquqşünaslar və digər ekspertlərdən ibarət olmalıdır. Parlament azlığını təmsil edən komissiya üzvləri ekspert qrupuna üzv irəli sürmək hüququna malik olmalıdırlar.
21. Hər hansı bir rəylə razılaşmadığı halda, digər ekspertlər fərqli rəy təqdim etmək hüququna malik olmalıdırlar və həmin rəy sonradan MSK tərəfindən də müzakirə olunmalıdır.
22. MSK-da ekspert qrupu ilə media üzrə işçi qrup arasında səlahiyyətlərin bölünməsi aydınlaşdırılmalıdır. Nəzərdə tutula bilər ki, ekspert qrupuna mediaya aid olmayan kampaniya ilə bağlı ərizə və şikayətləri araşdırmaq səlahiyyəti həvalə edilsin, lakin media işçi qrupu isə, kampaniya zamanı yalnız medianın işi ilə bağlı ərizə və şikayətlərlə məşğul olsun.

I. YERLİ MÜŞAHİDƏÇİLƏR

23. Yerli bitərəf müşahidə qruplarına tam azad şəraitdə işləməsinə icazə verilməlidir. Qeyri-hökumət təşkilatların qeydiyyat prosesi bu cür qrupların vətəndaşlar tərəfindən formalaşdırılmasını asanlaşdırmalı və müşahidə söylərini çətinləşdirməli deyil.

J. SƏSVERMƏ, HESABLAMA, NƏTİCƏLƏRİN GÖSTƏRİLMƏSİ VƏ ELAN EDİLMƏSİ

24. Mümkün ola biləcək bir neçə dəfə səs vermənin qarşısını almaq üçün mürəkkəbə batırılma prosedurları tətbiq edən seçki məəcəlləsinə edilmiş müsbət dəyişikliyi nəzərə alaraq, MSK prosedurlara seçki komissiyaları tərəfindən dəqiq şəkildə riayət

⁴⁹ ATƏT-in Media Azadlığı üzrə Nümayəndəsinin 27 noyabr 2008-ci il tarixində ATƏT-in Daimi Şurasında təqdim etdiyi Dövrü Hesabata aşağıdakı səhifədə bax: www.osce.org/documents/rfm/2008/11/35149_en.pdf

olunmasını, o cümlədən seçicilərin barmaqlarında mürəkkəb izinin yoxlanılmasını və seçki bülletenlərinin verildiyi zaman mürəkkəbin tətbiq edilməsini təmin etməlidir.

25. İstənilən mümkün yerdə təmin oluna bilər ki, müvafiq DSK-lar tərəfindən seçilən seçki məntəqəsinin yerləri bu məqsədə, xüsusən də, ölçü, yerləşdirilmə və çıxış yollarına münasib olsun.
26. Veb kameraların seçki məntəqələrində istifadəsi davam etdirilərsə, onların istifadəsi, video görüntülərə ərizə və şikayətlər prosesində dəlil statusunun verilməsi seçki məəcəlləsi ilə tənzimlənməli və MSK seçkidən öncə onların quraşdırılması və istifadəsi ilə bağlı müvafiq qaydaları tərtib etmək imkanını nəzərdən keçirə bilər. MSK həmçinin bu cür kameraların quraşdırılacağı seçki məntəqələrinin siyahısını tərtib edə bilər və ya ən azı, bu siyahılar DSK-lar tərəfindən yazılırsa, onları təsdiq edə bilər.
27. Ailəvi səsvermə məsələsinin həlli üçün əlavə səylər göstərilməlidir, çünki bu cür təcrübə səsvermənin məxfiliyini və ayrılmaz olduğunu sual altına qoyur. Bu məqsədlə, bir sıra tədbirlər görülməlidir, o cümlədən seçicilərin marifləndirmə kampaniyası və seçki komissiyaları üçün əlavə təlim kursları təşkil oluna bilər.

ƏLAVƏ: SEÇKİ NƏTİCƏLƏRİ

MSK-nın nəticələr protokoluna daxil edilən məlumatlar	Sayı
Seçicilərin ümumi sayı	4,927,561
Əsas seçici siyahılarına daxil edilmiş seçicilərin sayı	4,853,268
Əlavə seçici siyahılarına daxil edilmiş seçicilərin sayı	102,482
Qeydiyyatdan çıxmış seçici kartı ilə səs vermiş seçicilərin sayı	37,517
Qeydiyyatdan çıxmış seçici kartı verilən seçicilərin sayı	65,706
MSK tərəfindən DSK-lara verilmiş seçki bülletenlərin sayı	4,903,600
Seçki bülleteni verilmiş seçicilərin sayı	3,701,690
Üzərində səhv edilmiş seçki bülletenlərin sayı	3,791
Atılmış seçici bülletenlərin sayı	3,700,634
Etibarsız seçki bülletenlərin sayı	57,760
<i>Etibarsız seçki bülletenlərin faiz nisbəti (atılmış seçici bülletenlərin sayı əsasında)</i>	<i>1.56%</i>
Etibarlı səslərin sayı	3,642,874
<i>Seçkidə iştirak (seçicilərin ümumi sayı əsasında)</i>	<i>75.12%</i>

Namizəd	Aldığı səslərin sayı	Faiz nisbəti
İlham Əliyev	3,232,259	88.73%
İqbal Ağazadə	104,279	2.86%
Fazil Mustafayev	89,985	2.47%
Qüdrət Həsənquliyev	83,037	2.28%
Qulamhüseyn Əlibəyli	81,120	2.23%
Fuad Əliyev	28,423	0.78%
Hafiz Hacıyev	23,771	0.65%

Mənbə: MSK-nın 15 oktyabr 2008-ci il tarixli prezident seçkilərinin nəticələri ilə bağlı protokolu⁵⁰

ATƏT/DTHİB HAQQINDA

Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu (ATƏT/DTHİB) “insan hüquqları və fundamental azadlıqlara hörmətlə yanaşmanı tam mənada təmin etmək, qanunun aliliyinə riayət etmək, demokratiya prinsiplərini təşviq etmək və (...) demokratik təsisatları qurmaq, möhkəmləndirmək və qorumaq, eləcə də bütün cəmiyyətdə dözümlülüyü təşviq etmək” işində (1992-ci il tarixli Helsinki Zirvə Görüşünün Sənədi) iştirakçı dövlətlərə yardım etmək üzrə ATƏT əsas təsisatıdır. Buna, ATƏT-in insan ölçüsü sözü kimi istinad edirlər.

Varşavada (Polşa) yerləşən ATƏT/DTHİB 1990-cı ildə Paris Sammitində Azad Seçkilər Ofisi kimi yaradılmış, 1991-ci ilin mayında fəaliyyətə başlamışdır. Bir ildən sonra, Ofisin adı insan hüquqları və demokratikləşməni əhatə etmək məqsədilə genişləndirilmiş mandatı əks etdirmək üçün dəyişdirilmişdir. Bu gün, təşkilatda 130-dan çox işçi çalışır.

ATƏT/DTHİB **seçki müşahidəsi** sahəsində Avropanın aparıcı qurumudur. Hər il, bu təşkilat ATƏT regionunda seçkilərin ATƏT öhdəlikləri, demokratik seçkilərə aid digər beynəlxalq standartlar və milli qanunvericiliyə uyğun şəkildə keçirilməsini qiymətləndirmək üçün minlərlə müşahidəçinin ezam edilməsini əlaqələndirir və təşkil edir. Onun istifadə etdiyi təkrarolunmaz üsulları bütöv seçki prosesini təfərrüatla təhlil etmək imkanını yaradır. Yardım layihələri vasitəsilə, ATƏT/DTHİB iştirakçı dövlətlərə öz seçki çərçivəsinin təkmilləşdirilməsinə xidmət edir.

Büronun **demokratikləşmə** sahəsində apardığı işlər aşağıdakı mövzulara aiddir: qanunun aliliyi, qanunvericiyə dəstək, demokratik idarəçilik, miqrasiya, yer dəyişmək azadlığı və gender bərabərliyi. ATƏT/DTHİB demokratik strukturların inkişafına çalışaraq, hər il bir sıra məqsədli yardım proqramlarını həyata keçirir.

ATƏT/DTHİB özünün insan ölçüsü sahəsində öhdəliklərinə uyğun şəkildə insan hüquqları və fundamental azadlıqların təşviq edilməsi və qorunması məqsədilə iştirakçı dövlətlərə öz öhdəliklərin yerinə yetirilməsində yardım edir. Bu məqsədə əməkdaşlığın gücləndirilməsi üçün bir sıra tərəfdaşlarla işləyərək, imkanları quraraq və tematik sahələrdə, insan hüquqları işində ekspert yardımını göstərək, o cümlədən terrorçuluğa qarşı mübarizə apararaq, insan alverinin qurbanı olmuş şəxslərin insan hüquqlarını qoruyaraq, insan hüquqları sahəsində təhsil və təlimləri təşkil edərək, insan hüquqlarının monitorinqini keçirərək və hesabatları yazaraq və nəhayət, qadınların insan hüquqlarını və təhlükəsizliyini müdafiə edərək, nail olunur.

Dözümlülük və **ayrıseçkilik** sahəsində, ATƏT/DTHİB iştirakçı dövlətlərə ədavət əsasında cinayətlərə, irqçilik hadisələrinə, ksenofobiyaya, antisemitizmə və dözümsüzlüyün digər formalarına qarşı cavab tədbirlərinin gücləndirilməsində dəstək verir. ATƏT/DTHİB-nin dözümlülük və qeyri-ayrıseçkilik ilə bağlı fəaliyyəti aşağıdakı sahələrə yönəlir: qanunvericilik; hüquq-mühafizə sahəsində təlim kursları; faktların məruzə edilməsi və ədavət əsasında cinayətlər və insidentlərə qarşı cavab tədbirlərinin davam etdirilməsi; o cümlədən, dözümlülük, hörmət və qarşılıqlı anlaşmanı təşviq etmək üçün təlim işlərinin aparılması.

ATƏT/DTHİB iştirakçı dövlətlərə **Roma və Sinti (qaraçılar)** xalqlarına aid siyasətlə bağlı məsləhətlərini verir. Təşkilat Roma və Sinti icmaları arasında şəbəkənin və imkanların qurulmasını təşviq edir, siyasi qurumlarda Roma və Sinti (qaraçılar) nümayəndələrinin iştirakını həvəsləndirir.

DTHİB-in bütün fəaliyyəti ATƏT-in iştirakçı dövlətləri, ATƏT təsisatları və sahə əməliyyatları, eləcə də digər beynəlxalq təşkilatlarla sıx əlaqələndirmə və əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirir.

DTHİB haqqında əlavə məlumatı internet səhifəsində tapmaq olar (www.osce.org/odihr).